

Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego Tarnowa i powiatu tarnowskiego

Agnieszka Kowalik

agnieszka.p.kowalik@gmail.com

Abstrakt

Tarnów i powiat tarnowski tworzą region położony we wschodniej części Małopolski. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Tarnowa i powiatu tarnowskiego wpisuje się w prowadzone w ramach „Turystyki Kulturowej” badania i porównanie potencjału poszczególnych mikroregionów w Polsce. Analiza została przeprowadzona zgodnie z opracowaną przez Armina Mikos von Rohrscheidt metodą bonitacji punktowej. Przeprowadzone badania uwzględniają zatem potencjalne cele turystyki kulturowej, zagospodarowanie turystyczne oraz dostępność miejsc atrakcyjnych dla zainteresowanych tą formą podróży turystów.

I. Dane dotyczące przebiegu badania

Obszar badania: Tarnów i powiat tarnowski

Lokalizacja: województwo małopolskie

Zasięg: mikroregion

Metodologia: metoda oceny potencjału turystyczno-kulturowego mikroregionów zawarta w: Mikos von Rohrscheidt A., 2016, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Poznań.

Kwerenda: źródłowa literatury i materiałów grudzień 2019 – maj 2020

Zapytania waloryzacyjne w obiektach i wizje lokalne: styczeń-maj 2020

Badania terenowe: styczeń-maj 2020

Przeprowadzający badanie terenowe: Agnieszka Kowalik

Data wypełnienia formularza: maj 2020

II. Formularz waloryzacji mikroregionu

Kategoria I: Potencjalne cele turystyki kulturowej

I.A: Zabytki:

I.A. a) Obiekty sakralne:

Historyczna katedra (12 punktów)

Bazylika Katedralna Narodzenia NMP w Tarnowie (12)

Historyczna bazylika (za pierwsze dwie, punkty tylko wówczas, jeśli nie są katedrami) (6)

Bazylika Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Tuchowie (6)

Historyczny zespół sakralny dużej wielkości Z (pierwsze dwa) (6)

Klasztor OO. Bernardynów w Tarnowie (6)

Zespół klasztorny Reformatów z poł. XVII-XIX w. w Zakliczynie (6)

Mniejszy lub częściowo zachowany historyczny zespół sakralny (pierwsze dwa) (3)

Brak

Historyczna znacząca świątynia innych religii lub wyznań ZD (za pierwsze dwie) (6)

Brak

Sanktuarium historyczne o znaczeniu międzynarodowym (10)

Brak

Sanktuarium historyczne o znaczeniu krajowym lub regionalnym (diecezjalnym) (1 pierwsze)
(6)

Sanktuarium Matki Bożej Zwycięskiej w Odporyszowie (gm. Żabno) – kult od II poł. XVI w. (6)

Sanktuarium Matki Bożej Tuchowskiej w Tuchowie (-)

Sanktuarium Pana Jezusa Miłosiernego w Ciężkowicach (-)

Sanktuarium o znaczeniu ponadregionalnym bez historycznego kultu (za pierwsze dwa) (7)

Brak

Sanktuarium o znaczeniu ponadregionalnym lub sanktuarium o znaczeniu regionalnym bez historycznego kultu (pierwsze dwa) (3)

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej – Bazylika Katedralna w Tarnowie (3)

Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Tarnowie (3)

Sanktuarium Matki Bożej Szkaplerznej w Tarnowie (-)

Sanktuarium bł. Karoliny Kózkówny w Zabawie (gm. Radłów) (-)

Inna historyczna stale dostępna świątynia innych wyznań i religii (4)

Brak

Inna świątynia innych wyznań i religii Z (2)

Brak

Aktualna siedziba biskupia (6)

Pałac Biskupów Tarnowskich ul. Mościckiego 9 w Tarnowie (6)

Inne obiekty sakralne o znacznych walorach architektonicznych (pierwsze trzy) (4)

Gotycki kościół Najświętszej Marii Panny na Burku z XV w. – Tarnów (4)

Gotycki kościół Świętej Trójcy na Terlikówce z XVI w. – Tarnów (4)

Neogotycki kościół OO. Misjonarzy p.w. Świętej Rodziny – Tarnów (4)

Drewniany kościół św. Stanisława Biskupa w Skrzyszowie (z XVI w., największy drewniany kościół późnogotycki, konstrukcji zrębowej w Małopolsce) (-)

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Radłowie (z XIV w., ostatnia przebudowa na początku XX w. wg projektu Karola Stryjeńskiego – gotycki, z elementami barokowymi i neogotyckimi) (-)

Drewniany kościół pw. św. Leonarda w Wojniczu (z XV/XVI w.) (-)

I.A. b) Zamki i pałace:

Monumentalny zamek lub pałac historyczny, miejsce ważnych wydarzeń ZD (za pierwsze trzy) (12)

Brak

Monumentalny zamek lub pałac historyczny ZD (za pierwsze trzy) (10)

Brak

Zamek lub pałac historyczny, miejsce ważnych wydarzeń ZD (za pierwsze trzy) (5)

Brak

Zamek lub pałac historyczny ZD (za pierwsze trzy) (3)

Brak

Zamek lub pałac stylizowany D (za pierwsze dwa*) (2)

Neogotycki Pałac Strzelecki/Budynek Bractwa Strzeleckiego (obecnie siedziba Biura Wystaw Artystycznych – ul. Słowackiego 1) – Tarnów (2)

Neogotycki Pałac Ślubów/Nalepówka/Goldmanówka (ul. Gumniska 30) – Tarnów (2)

Eklektyczny Pałac Sanguszków w Gumniskach (ul. Sanguszków 28) – Tarnów (-)

Dwór lub inna rezydencja, miejsce ważnych wydarzeń (za pierwsze trzy) (6)

Dwór Ignacego Jana Paderewskiego w Kąsnej Dolnej (gm. Ciężkowice) (6)

Ruina historyczna zamku/grodu/pałacu D (za pierwsze trzy****) (2)

Ruiny Zamku Tarnowskich na Górze Św. Marcina w Tarnowie (2)

Ruiny Zamku w Melsztynie (gm. Zakliczyn) (2)

Ruina historyczna zamku, pałacu, grodu niedostępna (za pierwsze trzy****) (1)

Ruina grodziska kultury lużyckiej w Zawadzie Lanckorońskiej (gm. Zakliczyn) (-)

I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne:

Średniowieczny cenny zespół urbanistyczny z rynkiem i ulicami, zachowany w znacznej części (za pierwsze trzy) (12)

Układ urbanistyczny śródmieścia Tarnowa wraz z Rynkiem – wpisany do rejestru zabytków w 1934 roku (12)

Inny cenny zespół urbanistyczny na przynajmniej krajową skalę (10)

Brak

Historyczny zespół urbanistyczny z rynkiem, zachowany we fragmentach (pierwsze dwa) (3)

Ciężkowice – zachowany średniowieczny układ urbanistyczny z czasów lokacji miasta, czworoboczny rynek, z którego odchodzi osiem ulic, późniejsza zabudowa szczytowa z XVIII i XIX w. (3)

Zakliczyn – układ urbanistyczny rynku z XVI-XIX w. (3)

Wojnicz – średniowieczny układ urbanistyczny rynku (-)

Budynek o znacznych walorach architektonicznych, miejsce ważnych wydarzeń ZD (pierwsze trzy) (6)

Budynek dworca kolejowego w Tarnowie, w stylu secesji wiedeńskiej (wcześniej neorenesansowy) – w nocy z 28 na 29 sierpnia 1939 roku na dworcu doszło do zamachu bombowego poprzedzającego wybuch II wojny światowej (6)

Budynek o znacznych walorach architektonicznych, miejsce ważnych wydarzeń Z (pierwsze dwa**) (6)

Brak

Budynek o znacznych walorach architektonicznych ZD (pierwsze trzy**) (4)

Renesansowy Ratusz w Tarnowie (proj. Jan Maria Padovano) (4)

Gotycko-renesansowy Dom Mikołajowski z XV wieku przy pl. Katedralnym, siedziba Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie (4)

Secesyjny budynek Tarnowskich Wodociągów ul. Narutowicza 37 (4)

Neorenesansowy budynek Miejskiej Kasy Oszczędności przy ul. Wałowej 10 z Salą Lustrzaną (dekoracja stiukowa i dawne piece) – proj. Karol Polityński, Tarnów (-)

Budynek – miejsce ważnych wydarzeń ZD (pierwsze dwa***) (4)

Nie dotyczy

Budynek o znacznych walorach architektonicznych Z (pierwsze trzy****) (3)

Renesansowa kamienica przy ul. Żydowskiej 20 w Tarnowie – obecnie siedziba PTTK (-)

Neobarokowy Pałac Sanguszków/CK Starostwo przy pl. Sobieskiego w Tarnowie (-)

Budynek – miejsce ważnych wydarzeń Z (pierwsze dwa*****) (1)

Nie dotyczy

Historyczne fortyfikacje miejskie zachowane w znacznej części ZD (4)

Brak

Znaczne fragmenty historycznych fortyfikacji miejskich (2)

Fragmenty obronnych murów miejskich w Tarnowie wzdłuż ulic: Targowej, Bernardyńskiej, Szerokiej i Wałowej (z wyeksponowaną średniowieczną Półbasztą), zarys Bramy Pilzneńskiej (2)

Ruiny fortyfikacji miejskich (1)

Wały Kasztelańskie z XI w. w Wojniczu (1)

Zachowane w znacznej części zespoły zabytkowe związane z dziejami innych niż polska grup etnicznych (za pierwsze dwa zespoły) (7)

Brak

Pojedyncze zabytki związane z dziejami innych grup etnicznych ZD (za pierwsze dwa*) (4)

Bima Starej Synagogi w Tarnowie (4)

Częściowo zniszczone lub niedostępne obiekty związane z innymi grupami etnicznymi (pierwsze dwa) (1)

Mykwa – rytualna łaźnia z 1904 r., w stylu mauretańskim w Tarnowie (1)

Młyn Szancera z XIX w. w Tarnowie – wybudowany przez żydowskiego przedsiębiorcę Henryka Szancera (1)

Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu międzynarodowym ZD (pierwszy) (10)

Brak

Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu krajowym ZD (pierwsze dwa*)(7)

Brak

Zabytek techniki/przemysłowy o znaczeniu regionalnym ZD (do trzech***) (3)

Brak

Historyczna funkcjonująca stale linia kolejowa lub żegluga (tylko za przystanek początkowy lub końcowy danej linii) (6)

Brak

Historyczna funkcjonująca sezonowo lub nieregularnie linia kolejowa lub żegluga (lub przystanki pośrednie linii stałej) (za pierwszy przystanek**) (4)

Brak

I.A. d) Obiekty militarne:

Zespół forteczny o bardzo dużym znaczeniu militarnym, zachowany w znacznej części ZD (10)

Brak

Zespół forteczny o mniejszym znaczeniu lub zachowany w mniejszej części* ZD (4)

Brak

Zespół forteczny o mniejszym znaczeniu, dostępny sezonowo lub w mniejszej części** (2)

Brak

Pojedyncze zachowane obiekty forteczne ZD (za pierwsze dwa***) (2)

Brak

Pojedyncze obiekty forteczne częściowo dostępne, ruiny fortec (pierwsze dwie****) (1)

Brak

Zachowana w dużej części, dostępna linia umocnień, ważna strategicznie (pierwsze dwie) (4)

Brak

Zachowana w niewielkiej części, dostępna linia umocnień* (2)

Brak

Pojedyncze dostępne fragmenty umocnień (pierwsze dwa**) (1)

Brak

Dodatkowe punkty za obiekty dziedzictwa kulturowego:

Obiekty Dziedzictwa Kulturowego o znaczeniu międzynarodowym ZD: UNESCO (30)

Brak

Obiekt będący na polskiej liście Pomników Historii ZD (dodatkowo, jeśli nie znajduje się on na liście UNESCO) (15)

Brak

Przy braku ogólnej dostępności obiektów z tej grupy punkty są odejmowane, pozostawia się tylko 1/3 punktów przyznanych za dany obiekt, jeśli inaczej nie wskazano.

Nie dotyczy

Dodatkowe punkty za wszystkie miejsca bądź obiekty wypisanych powyżej klas:

Za stałych przewodników miejskich oprowadzających po obiektach lub przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć) (po 2)

Po większości wymienionych obiektów (tarnowska Starówka, Dworzec PKP w Tarnowie, zabytkowe kościoły w regionie) oprowadzają przewodnicy terenowi i przewodnicy beskidzcy. Przewodnika można zamówić, kontaktując się bezpośrednio (lista na stronie internetowej Tarnowskiego Centrum Informacji) lub przez oddział PTTK (10)

Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników (w pierwszych pięciu obiektach) (po 1)

Według wykazu na stronie internetowej Tarnowskiego Centrum Informacji przewodnicy terenowi/beskidzcy oprowadzają po regionie m.in. w języku angielskim, niemieckim, rosyjskim (5)

Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego** (pierwsze pięć) (1)

Nie dotyczy

Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu) (po 1 pkt)

Nie dotyczy

Przewodniki elektroniczne po miejscu lub obiekcie (za pierwsze trzy) (1)

Audioprzewodnik MP3 po Tarnowie (1)

Mikroeventy oferowane podczas każdego zwiedzania grupowego miejsca lub obiektu (pierwsze 2) (2)

Brak

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania miejsca lub obiektu (pierwsze 2) (2)

Brak

Wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (przynajmniej dwie wersje obcojęzyczne, w pierwszych trzech obiektach) (1)

Brak

Własny materiał informacyjny w obiekcie, jak publikacje monograficzne, albumy (za pierwsze trzy obiekty) (1 pkt)

K. Marek Trusz, Ratusz tarnowski – Historia, architektura, Tarnowskie Towarzystwo Kulturalne, Muzeum Okręgowe, Tarnów 2014 (1)

Własny materiał informacyjny w obiekcie w językach obcych (przynajmniej dwóch) w pierwszych trzech obiektach (1 pkt)

Brak

Za bardzo dobry (2) lub dobry (1) stan konserwacji i estetyki najważniejszych trzech obiektów (element uznaniowy) można doliczyć w sumie od 1 do 2 punktów dla całego regionu.

Bazylika Katedralna Narodzenia NMP w Tarnowie, Ratusz w Tarnowie, Dworek Ignacego Jana Paderewskiego w Kąsnej Dolnej (2)

I.B. Miejsca historyczne lub znaczące:

I.B. a) Budowle historyczne i monumenty:

Monumenty (pomniki) o znaczeniu międzynarodowym (za każdy*) (8)

Brak

Monumenty (pomniki) o znaczeniu krajowym (do trzech*) (6)

Pomnik I Transportu Więźniów do KL Auschwitz (6)

Monumenty (pomniki) o znaczeniu regionalnym (do trzech) (2)

Pomnik Jana Pawła II na placu Katedralnym w Tarnowie – B. Chromy (2)

Pomnik Wincentego Witosa na placu Drzewnym w Tarnowie (2)

Pomnik – mauzoleum „Walki i Zwycięstwa” – obok Starego Cmentarza w Tarnowie (2)

Pomnik poległych w walce z okupantem 1939 r. – cmentarz parafialny w Radłowie (-)

Pomniki lub obiekty małej architektury o znaczeniu lokalnym (do trzech***) (1)

Słup przydrożny z 1651 r. w Zakliczynie (1)

Słup graniczny z 1450 r. ufundowany przez biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, wyznaczający granicę między posiadłościami biskupów krakowskich i rycerzy herbu Zabawa – Radłów (1)

Kopiec Powstańców Styczniowych na Starym Cmentarzu (1)

Popiersie Andrzeja Małkowskiego (-)

Pomnik 16 Pułku Piechoty Ziemi Tarnowskiej (-)

Miejsca historyczne o znaczeniu międzynarodowym (do trzech) (8)

Brak

Miejsca historyczne o znaczeniu krajowym (do trzech) (4)

Plac Więźniów KL Auschwitz – miejsce, z którego 14 czerwca 1940 r. wyruszył pierwszy transport więźniów do obozu koncentracyjnego KL Auschwitz [Mensfelt, Pinderska-Lech, Swiebocka 2007, s. 5,8; Gutman, Berenbaum 1998, s. 10] (4)

Łowczówek – miejsce bitwy stoczonej przez I Brygadę Legionów (walczącą po stronie Austro-Węgier) z Rosjanami 22-25 grudnia 1914 r. (4)

Wał Ruda (gm. Radłów) – miejsce tzw. Akcji Trzeci Most¹ (4).

Miejsca historyczne o znaczeniu regionalnym (do trzech**) (2)

ul. Kapitulna w Tarnowie – siedziba Polskiej Drużyny Strzeleckiej (oznaczonej nr XIV) – z tego miejsca w sierpniu 1914 roku wyruszyły trzy oddziały drużyniaków, którzy weszli w skład Legionów Dąbrowskiego (2)

Kościół bł. Karoliny Kózki w Tarnowie – w 1987 roku na placu, na którym został wzniesiony kościół, podczas swojej trzeciej pielgrzymki do Polski papież Jan Paweł II odprawił mszę beatyfikacyjną, na której zgromadziło się 2 – 2,5 miliona wiernych (2)

Plac Katedralny w Tarnowie – 10 września 1978 roku Karol Wojtyła po raz ostatni przemawiał z tego miejsca do wiernych diecezji tarnowskiej jako biskup krakowski, a 10 czerwca 1987 roku jako Jan Paweł II odprawił niezpory eucharystyczne (2)

Jamna (gm. Zakliczyn) – w czasie II wojny światowej miejsce działalności Batalionu „Barbara” AK, utworzono tam obóz partyzancki, wieś została spacyfikowana w nocy z 25 na 26 września 1944 r. przez hitlerowców; w latach 90. powstała tu osada rekolekcyjna Dominikanów z Duszpasterstwa Akademickiego w Poznaniu (-)

Miejsca związane z akcją utworów literackich o międzynarodowym znaczeniu (za pierwsze trzy) (3)

Roman Brandstaetter, *Krąg biblijny*, I wyd. 1975 (kolejne wydania także w języku niemieckim) (3)

Roman Brandstaetter, *Bardzo krótkie opowiesci*, I wyd. 1978 (kolejne wydania także w języku niemieckim i francuskim) (3)

Miejsca związane z akcją utworów literackich o krajowym znaczeniu (za pierwsze trzy) (2)

Mikołaj Łoziński, *Stramer*. 2019 (2)

Paweł Huelle, *Mercedes-Benz*, I wyd. 1968 (2)

Krystian Janik, *Pomsta. Opowieść z dziejów miasta Tarnowa*, 2018 (2)

Piotr Liana, *Echo serca*, 2018 (-)

Miejsca związane z biografią osób o międzynarodowym znaczeniu (pierwsze trzy) (3)

Tarnów – miejsce urodzenia ks. prof. dr hab. Michała Hellera (ur. 1936) – teologa, filozofa, kosmologa, laureata wielu nagród, m.in. Nagrody im. Johna Templetona, pracownika Watykańskiego Obserwatorium Astronomicznego, wykładowcy Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, honorowego obywatela Miasta Tarnowa [Templeton Prize 2020; Vatican Observatory 2020] (3)

Tarnów – miejsce, w którym od 1902 r. mieszkał i pracował Jan Szczepanik (1872-1926) – ul. Chopina 11 (tablica pamiątkowa), a przy ul. Sowińskiego 11 tworzył wynalazki związane z fotografią i filmem barwnym, prowadził pionierskie badania nad

1 Operacja przewiezienia zdobytej przez Armię Krajową dokumentację i części niemieckiej rakiety V-2 z Polski do Anglii w lipcu 1944 r.; na pomniku upamiętniającym to wydarzenie widnieje napis „Oni ocalili Londyn”, w 1992 r. wieś Wał Ruda otrzymała złoty medal „za zasługi dla obronności kraju”.

udźwiękowieniem filmu, urządzeniem do zapisywania i odtwarzania dźwięku, pochowany na Starym Cmentarzu [Franklin 1992, s. 159-161; Willaert 2017] (3)

Lusławice (gm. Zakliczyn) – Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego (3)

Tarnów – miejsce urodzenia i pochówku Generała Józefa Bema (mauzoleum w Parku Strzeleckim) (-)

Miejsca związane z biografią osób o krajowym znaczeniu (do trzech) ZD (2)

I Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Brodzińskiego (dawne I Gimnazjum) w Tarnowie – uczęszczali do niego m.in.: Tadeusz Kantor (1915-1990) – malarz, scenograf, reżyser teatralny; Roman Brandstaetter (1906-1987) – urodzony w Tarnowie pisarz, tłumacz, poeta, dramaturg, znawca Biblii²; Kazimierz Brodziński (1791-1835) – poeta, krytyk literacki, tłumacz, prekursor romantyzmu; Mieczysław Jastrun (1903-1983) – poeta, eseista, prozaik, Józef Szujski (1835-1883) – historyk, publicysta, poeta, pierwszy sekretarz generalny Akademii Umiejętności w Krakowie (2)

Wierzchosławice – miejsce urodzenia Wincentego Witosa, zagroda z domem rodzinnym polityka została zaadaptowana na cele muzealne (oddział Muzeum Okręgowego w Tarnowie) (2)

Stare Żukowice (gm. Lisia Góra) – miejsce urodzin Stefana Jaracza – aktora, dyrektora warszawskiego Teatru Ateneum, więźnia KL Auschwitz (2)

Pogórska Wola (gm. Skrzyszów) – miejsce rozstrzelania Heleny Marusarzówny, mistrzyni sportów narciarskich, kuriera tatrzańskiego, żołnierza ZWZ-Armii Krajowej (0)

Miejsca związane z biografią osób o krajowym znaczeniu niedostępne lub częściowo zachowane (za pierwsze dwa*) (1)

Nie dotyczy

Miejsca związane z biografią osób o regionalnym znaczeniu (pierwsze dwa) (1)

Tarnów – ul. Narutowicza 37 – dom Jerzego Brauna (1901-1975) – harcerza, poety, filozofa, działacza politycznego, który w 1918 roku w tym domu napisał tekst i skomponował muzykę pieśni harcerskiej „Płonie ognisko i szumią knieje”, o czym przypomina pamiątkowa tablica (1)

Odporyszów (gm. Żabno) – miejsce życia i działalności Jana Wnęka (1828-2869) zwanego „Ikarem z nad Dunajca” – rzeźbiarza, konstruktora, wynalazcy, lotnika (1)

Tarnów – ul. Mickiewicza 1 – budynek, w którym mieszkał (o czym przypomina tablica pamiątkowa poświęcona „Węgrowi z urodzenia, Polakowi z wyboru”) Norbert Lippóczy (1902-1996) – działacz kultury, kolekcjoner, działacz społeczny, dostawca win mszalnych (Skład Win Mszalnych Norberta Lippóczego mieścił się w narożnym budynku

---

² Roman Brandstaetter w swoich utworach literackich (m.in. *Krąg biblijny, Przypadki mojego życia*) pozostawił barwne opisy przedwojennego Tarnowa, opisał swoją drogę do przyjęcia katolicyzmu, podkreślał znaczenie krzyża umieszczonego na wschodniej ścianie katedry, od strony ul. Kapitulnej [więcej por. Plichta 2007, 2008].

pl. Kazimierza Wielkiego i ul. Katedralnej), współzałożyciel Tarnowskiego Towarzystwa Przyjaciół Węgier, Honorowy Obywatel Miasta Tarnowa (-)

Miejsca związane z biografią osób innej narodowości, ważnych w skali krajowej dla tych narodowości (za pierwsze dwa) (2)

Brak

I.B. b) Cmentarze historyczne

Nekropolia zbiorowa władców Polski (8)

Brak

Nekropolia zbiorowa innych znanych w skali kraju osobistości (do trzech) (5)

Stary Cmentarz (m.in. Jan Szczepanik, Władysław Hieronim Sanguszko, Tadeusz Tertil, Rufin Piotrowski) (5)

Cmentarz Żydowski (miejsce pochówku znanego pisarza Mordechaja Dawida Brandstaettera, Arie Lejbusza Halbersztama – cadyk z Tarnowa, do jego grobu wciąż pielgrzymują chasydzi z kręgu sądecko-bobowsko-sieniawskiego oraz wielu znanych rodzin żydowskich: Maschlerów, Merzów, Szancerów, Aberdamów) (5)

Nekropolia zbiorowa znanych osobistości w skali regionu (do trzech) (2)

Cmentarz Komunalny w Tarnowie-Krzyżu: Stanisław Westwalewicz (1906-1997) uznany tarnowski artysta – malarz, grafik i rysownik; Agata Mróz-Olszewska (1982-2008) siatkarka, wielokrotna reprezentantka Polski, zdobywczyni złotych medali na Mistrzostwach Europy w piłce siatkowej kobiet w 2003 i 2005 roku (2)

Cmentarz Komunalny w Tarnowie-Mościcach: ks. Stanisław Indyk (1902-1982) pierwszy proboszcz parafii Mościce, budowniczy kościoła; Krystian Rempała (1998-2016) polski żużlowiec, tragicznie zmarły po wypadku na torze żużlowym; w 2017 roku na nagrobku wzniesiono pomnik naturalnej wielkości, będący dokładnym odwzorowaniem sylwetki sportowca w kevlarze żużlowym [Rabjasz 2017] (2)

Pojedyncze miejsce pochówku osobistości znanej w skali międzynarodowej (6)

Mauzoleum Gen. Józefa Bema w Parku Strzeleckim w Tarnowie (6)

Mauzoleum Fausta Socyna – pochodzącego z Włoch teologa, twórcy doktryny religijnej braci polskich (arian) – Lusławice (gm. Zakliczyn) – niedostępne, na terenie prywatnym (-)

Pojedyncze miejsce pochówku osobistości znanej w skali kraju (do trzech) (2)

Kaplica grobowa Wincentego Witosa na cmentarzu w Wierchosławicach (2)

Pojedyncze miejsce pochówku osobistości znanej w skali regionu (do trzech) (1)

Bazylika Katedralna – krypta z grobami biskupów tarnowskich (1)

Cmentarz Parafialny „Na Rzędzinie”: Jan Głuszak ps. Dagarama (1937-2000); architekt, futurolog, wizjoner, autor m.in. projektu kopuły nakrywającej Stare Miasto (1)

Inny cmentarz zabytkowy z ciekawymi obiektami sztuki sepulkralnej*** (do dwóch) ZD (1)

Cmentarze z okresu I Wojny Światowej (-)

Za każdy cmentarz zabytkowy lub inną nekropolię o znacznie ograniczonej dostępności – odejmuje się połowę przyznanych punktów

Nie dotyczy

I.B. c) Budowle współczesne

Budowle współczesne o bardzo wysokiej wartości architektonicznej D (do dwóch) (5)

Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Lusławicach (gm. Zakliczyn) – Nagroda Roku Stowarzyszenia Architektów Polskich 2013³, Nagroda Województwa Małopolskiego im. Stanisława Witkiewicza w kategorii – Architektura użyteczności publicznej, w tym mała architektura i zagospodarowanie przestrzeni⁴. (5)

Centrum Sztuki Mościce w Tarnowie – I miejsce w ogólnopolskim konkursie „Modernizacja Roku i Budowa XXI” w kategorii „Obiekty kultury”, 2019 r. (5)

Budowle współczesne o bardzo wysokiej wartości architektonicznej (nie dostępne) (do dwóch*) (2)

Brak

Budowle współczesne o wysokiej wartości architektonicznej (do trzech**) (1)

Centrum Rehabilitacji Społecznej i Zawodowej – Zakład Aktywności Zawodowej „Słoneczne Wzgórze” w Tarnowie – wyróżnienie (2019 r.) w konkursie architektoniczno-urbanistycznym „Lider Dostępności” organizowanym przez Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji i Towarzystwa Urbanistów Polskich (-)

I.C. Pojedyncze dzieła sztuki:

Pojedyncze obiekty sztuki historycznej o znaczeniu międzynarodowym (10)

Brak

Pojedyncze obiekty sztuki historycznej o znaczeniu krajowym (do trzech) (5)

Brak

Pojedyncze obiekty sztuki historycznej o znaczeniu regionalnym (do trzech*) (3)

3 Uzasadnienie: „Na styku natury i kultury powstało miejsce europejskie, zakorzenione w lokalnej tradycji, wpisane w malowniczy, małopolski pejzaż. Ponadczasowe wzorce i naturalne materiały czynią obiekt szlachetnym i szczerym. Wewnętrzny dziedziniec kreuje unikalną atmosferę, która sprzyja organizacji plenerowych wydarzeń stając się sercem założenia. Sala koncertowa tworzy harmonię kształtu, materii, barwy i brzmienia. Architektura pozbawiona patosu, znakomicie służy muzyce, ogniskuje artystów i lokalną społeczność”. Źródło: <https://penderecki-center.pl/o-nas#module5> [25.04.2020].

4 Uzasadnienie: „Projekt i realizacja stanowią bezprecedensowy i oryginalny przykład realizacji dużego założenia w zakresie programu i kubatury obiektu w otwartym krajobrazie wiejskim, na tle pól i łąk oraz otaczających wzniesień. W kategorii paradygmatu powstał wzorzec interesującego i ważnego kulturowo rozwiązania. Oszczędność środków wyrazu i prostota formy obiektu jako dominanty, nie konkuruje z krajobrazowym otoczeniem, a raczej wzbogaca go i uzupełnia w jego kulturowym wymiarze”. Źródło: <https://penderecki-center.pl/o-nas#module5> [25.04.2020].

Brak

Obiekty, instalacje lub zespoły sztuki współczesnej o znaczeniu międzynarodowym (9)

Brak

Obiekty, instalacje lub zespoły sztuki współczesnej o znaczeniu krajowym (do trzech*) (5)

Brak

Obiekty, instalacje lub zespoły sztuki współczesnej o znaczeniu regionalnym (do trzech**) (2)

Rzeźba kataryniarza na Burku w Tarnowie, nawiązująca do rzeczywistej postaci z okresu przedwojennego (2)

Rzeźba burmistrza Tadeusza Tertila w Tarnowie (przeniesiona na czas remontu płyty Rynku) (2)

Rzeźba Romana Brandstaettera na rogu ulic Wałowej i Rybnej w Tarnowie (2)

Ławka Ignacego Jana Paderewskiego na Rynku w Ciężkowicach (-)

Pomnik Emigranta w Ryglicach (-)

I.D. Muzea i wystawy (w tym skanseny, galerie, muzea techniki)

Muzea o znaczeniu międzynarodowym (10)

Brak

Muzea o znaczeniu krajowym (do trzech) (8)

Muzeum Okręgowe w Tarnowie⁵ (8)

Muzea o znaczeniu regionalnym (do trzech) (5)

Muzeum Diecezjalne w Tarnowie (5)

Muzeum Przyrodnicze im. K. i W. Tomków w Ciężkowicach (5)

Muzeum I. J. Paderewskiego w Kąsnej Dolnej – gm. Ciężkowice (5)

Muzeum Misyjne w Tuchowie (-)

Muzeum Sanktuaryjne w Tuchowie (-)

Muzeum Etnograficzne w Tuchowie (-)

Muzea o znaczeniu lokalnym (do trzech***) (2)

Muzeum Miejskie w Tuchowie (-)

Muzea typu skansenowskiego duże o przynajmniej regionalnym zasięgu (10)

Brak

Inne muzea typu skansenowskiego (za pierwsze dwa) (6)

Muzeum Etnograficzne „Grociarnia” w Jastrzębi – gm. Ciężkowice (6)

Muzeum Grodzkie Pod Wagą w Zakliczynie (6)

Zorganizowane w ostatnim roku wystawy czasowe o zasięgu krajowym (w sumie za pierwsze trzy) (4)

Brak

---

⁵ Państwowy Rejestr Muzeów.

Zorganizowane w ostatnim roku wystawy czasowe o zasięgu regionalnym* (w sumie za pierwsze trzy) (2)

Muzeum Okręgowe w Tarnowie: „Roman Fleszar. Malarstwo”, „Marzena Fiszczyk.

Wystawa tkaniny”, „Polski Gen Wolności. 150 lat walki o Niepodległość (1768-1918)” (2)

Organizacja Nocy Muzeów w regionie na dużą skalę (ponad 10 placówek) (4)

Nie dotyczy

Organizacja Nocy Muzeów w regionie na mniejszą skalę* (3-9 placówek) (2)

Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Biuro Wystaw Artystycznych w Tarnowie, Tarnowskie Centrum Kultury, Miejska Biblioteka Publiczna w Tarnowie (2)

Lokalne izby pamięci, ogólnodostępne prywatne kolekcje pamiątek (do trzech*****) (1)

Turystyczna Izba Pamięci przy Oddziale PTTK „Ziemi Tarnowskiej” w Tarnowie (-)

Izba Regionalna w Wojniczu (-)

Izba Pamięci Narodowej przy Zespole Szkół Mechaniczno-Elektrycznych w Tarnowie (-)

Policyjna Izba Tradycji przy Komendzie Miejskiej Policji w Tarnowie (-)

Samodzielne prezentacje multimedialne (pierwsze dwie) (4)

Brak

Przy wszystkich uwzględnionych powyżej muzeach i ekspozycjach **dodatkowe** punkty za:

Ekspozycje i prezentacje multimedialne (do dwóch) (2)

Muzeum Przyrodnicze im. K. i W. Tomków w Ciężkowicach (2)

Wersje obcojęzyczne ekspozycji i prezentacji multimedialnych (do dwóch) (za każdą 1)

Brak

Ekspozycje i prezentacje albo samodzielne placówki muzealne związane tematycznie z innymi grupami narodowymi lub etnicznymi, dziejami innych państw lub narodów (za pierwsze dwie z objaśnieniami w innym języku) (3)

„Romowie. Historia i kultura” – ekspozycja stała w Muzeum Etnograficznym będącym oddziałem Muzeum Okręgowego (3)

Przewodniki elektroniczne (1)

Muzeum Okręgowe w Tarnowie – audiodeskrypcja i opis ekspozycji w języku migowym, dostępne na kanale YouTube Muzeum (1)

Wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (do 2 języków za każdy) (1)

Brak

Przewodnicy obiektowi stali (2)

Muzeum Okręgowe⁶ (2)

Muzeum Diecezjalne (2)

---

6 Muzeum Okręgowe w Tarnowie posiada sześć oddziałów i w niniejszym opracowaniu punkty przyznawane są całej placówce, jednak należy wziąć pod uwagę, że dostępność przewodników w poszczególnych oddziałach może być różna.

Przewodnicy obcojęzyczni obiektowi stali (za każdy język do trzech) (1)

Brak

Przewodnicy obiektowi na wcześniejsze zamówienie** (1)

Muzeum Przyrodnicze im. K. i W. Tomków w Ciężkowicach (1)

Przewodnicy obiektowi na wcześniejsze zamówienie w przynajmniej 2 językach obcych (w braku stałych), za każdy język do trzech (1)

Brak

Mikroeventy oferowane podczas każdego zwiedzania grupowego muzeum (pierwsze 2) (po 2 pkt)

Brak

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania muzeum (za pierwsze 2) (po 1 pkt)

Lekcje, warsztaty muzealne, pokazy multimedialne w Muzeum Okręgowym w Tarnowie – Ratusz, Galeria Rynek 3, Muzeum Etnograficzne, Galeria Panorama (1)

Muzeum Przyrodnicze im. K. i W. Tomków w Ciężkowicach – pakiet dla grup, zwiedzanie Muzeum z usługą animacyjną na terenie Skamieniałego Miasta do wyboru: „Poszukiwacze Skarbu Skalnego Grodu” lub „Nietoperzowe Opowieści” (1)

Własny materiał informacyjny, wydany nie dawniej niż przed 5 laty (1)

Muzeum Diecezjalne w Tarnowie (1)

Danuta Cetera, 30 lat Muzeum Etnograficznego w Tarnowie, Muzeum Okręgowe, Tarnów 2014 (1)

Wersje obcojęzyczne własnego materiału informacyjnego (min. dwie wersje) (1)

Brak

Sklep muzealny otwarty w godzinach pracy muzeum (1)

Muzeum Okręgowe w Tarnowie (1)

Muzeum I. J. Paderewskiego w Kąsnej Dolnej (1)

Przy muzeach o znaczeniu **krajowym** dodatkowe punkty za:

Opis zbiorów w językach obcych (1)

Muzeum Okręgowe w Tarnowie (1)

Pojedyncze eksponaty (kolekcje) o znaczeniu międzynarodowym (do dwóch) (2)

Jan Styka „Panorama Siedmiogrodzka” – Muzeum Okręgowe w Tarnowie (2)

Przy muzeach **regionalnych i lokalnych** punkty dodatkowe za:

Stałe godziny otwarcia (1)

Muzeum Diecezjalne w Tarnowie (1)

Muzeum Przyrodnicze im. K. i W. Tomków w Ciężkowicach (1)

Muzeum I. J. Paderewskiego w Kąsnej Dolnej (1)

- Pojedyncze eksponaty lub kolekcje o znaczeniu międzynarodowym (do dwóch w sumie) (2)
Tryptyk Św. Leonarda – oryginalny ołtarz z wpisanego na listę UNESCO drewnianego kościoła św. Leonarda w Lipnicy Murowanej – Muzeum Diecezjalne w Tarnowie (2)
- Pojedyncze eksponaty o znaczeniu krajowym (najwyżej jeden) (1)
Muzeum I. J. Paderewskiego w Kąsnej Dolnej – oryginalny fortepian Petrof, na którym tworzył i grał Ignacy Jan Paderewski (1)
- Każdą wystawę tematyczną stałą powyżej czterech (do dwóch w sumie) (1)
Brak
- Własny materiał informacyjny, opracowania mniejsze (brozury, foldery) (1)
Muzeum Diecezjalne w Tarnowie – foldery w języku polskim, angielskim i niemieckim (1)
Muzeum Okręgowe w Tarnowie – foldery w języku angielskim, niemieckim, francuskim (1)

I.E. Eventy kulturowe:

- Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu międzynarodowym (7)
Brak
- Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu krajowym (do dwóch) (6)
Tarnowska Nagroda Filmowa⁷ (6)
Ogólnopolski Festiwal Komedii Talia⁸ (6)
Festiwal Muzyki Kameralnej Bravo Maestro Kąsna Dolna (-)
Międzynarodowy Festiwal Muzyki Emanacje – Lusławice i inne miejscowości w Małopolsce (-)
- Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu regionalnym (do dwóch) (4)
Festiwal Paschalny Musica Poetica – Centrum Sztuki Mościce (4)
Letni festiwal Muzyczne Tarasy – Centrum Sztuki Mościce (4)
Międzynarodowy Festiwal Teatrów Tańca „Scena Otwarta” – Centrum Sztuki Mościce (-)
Festiwal Sztuki ArtFest im. Bogusława Wojtowicza – Centrum Sztuki Mościce (-)
- Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu międzynarodowym (7)
Dni Pamięci Żydów Galicyjskich – Galicjaner Sztetl (7)
Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów⁹ (7)

7 Odbywający się w Tarnowie od 1987 roku przegląd filmów to coroczne wydarzenie popularyzujące dorobek polskiej kinematografii i po Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdyni jest najstarszym festiwalem związanym z polskim kinem.

8 Festiwal organizowany jest od 1995 roku.

9 „Impreza organizowana od 1996 roku przypomina o tradycji taboru romskiego. Główne cele Taboru Pamięci to integracja Cyganów wokół ich wędrowania i upamiętnienie Zagłady. Inicjatywa spotyka się z coraz większym zainteresowaniem Romów – w Taborze uczestniczą przedstawiciele diaspory romskiej z Polski, Słowacji, Niemiec, Szwecji Anglii, Ukrainy” [MOT 2018].

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu krajowym (do trzech) (6)

Brak

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu regionalnym (do trzech) (4)

Zd(e)arzenia – Dni Tarnowa (4)

Wielkie Tarnowskie Dionizje (4)

Pogórzański Jarmark Artystów i Rękodzielników (lipiec) – Ciężkowice (4)

Dzień Chemika – coroczna impreza organizowana przez Grupę Azoty (piknik, koncerty)
(-)

Regularne inscenizacje historyczne lub militarne o znaczeniu międzynarodowym (7)

Brak

Regularne inscenizacje historyczne lub militarne o znaczeniu krajowym (do dwóch) (6)

Brak

Regularne inscenizacje historyczne lub militarne o znaczeniu regionalnym (do dwóch) (4)

Cmentarz Legionistów w Łowczówku – Złoty Niepodległościowe, organizowane od 2008 r. obchody rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości (4)

Biesiada Rycerska w Melsztynie (4)

Rzadsze eventy kultury wysokiej lub masowej o znaczeniu międzynarodowym (jeden) (4)

Brak

Regularne działanie na terenie regionu grup inscenizacji historycznej (za pierwsze dwie) (5)

Grupa Rekonstrukcji Historycznej 16. Pułku Piechoty Ziemi Tarnowskiej (5)

Dodatkowy punkt przyznaje się za każdy dzień trwania danego eventu kultury masowej ponad 4 dni, (jednak nie więcej niż 3 punkty w sumie)

Nie dotyczy

I.F. Funkcjonujące zakłady przemysłowe z ofertą turystyczną/kulturową:

Z ofertą turystyczną (do dwóch) (2)

Brak

Z ofertą kulturową (do dwóch) (2)

Brak

Mikroeventy oferowane podczas każdego zwiedzania grupowego zakładu (pierwsze 2) (po 2 pkt)

Nie dotyczy

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania zakładu (za pierwsze 2) (po 1 pkt)

Nie dotyczy

Dodatek za obsługę w językach obcych: (minimum dwa języki obce) (za każdą ofertę) (1)

Nie dotyczy

I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

ZOO, Akwaria, Parki Dzikich Zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech) (4)

Brak

Park Narodowy z Muzeum Przyrodniczym na terenie regionu (za każdy) (8)

Brak

Park Krajobrazowy na terenie regionu (do trzech) (2)

Park Krajobrazowy Pasma Brzanki (2)

Ciężkowicko – Rożnowski Park Krajobrazowy (2)

Rezerwat przyrody na terenie regionu (poza parkami narodowymi i krajobrazowymi) do trzech) (1)

Skamieniałe Miasto – rezerwat przyrody nieożywionej – gm. Ciężkowice (1)

Rezerwat przyrody „Debrza” w Tarnowie (1)

Rezerwat przyrody „Styr” – Bieśnik (gm. Zakliczyn) (1)

Rezerwat przyrody Panieńska Góra – Wielka Wieś, Milówka (gm. Wojnicz) (-)

Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty) (4)

Brak

Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty) (2)

Brak

Park miejski duży kultywowany (pow. od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa) (2)

Park Strzelecki w Tarnowie – mauzoleum Generała Józefa Bema (proj. Adolf Szyszko – Bohusz), Pałacyk Strzelecki (obecnie siedziba BWA), secesyjny dom ogrodnika, fontanna z figurą bogini Hebe (2)

Park Sanguszków w Tarnowie – klasycystyczny z elementami eklektycznymi Pałac Sanguszków, posąg Merkurego (kopia rzeźby Giambologny z XVI w.), XVIII-wieczna oficyna (2)

Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa) (1)

Park Piaskówka w Tarnowie (-)

Park miejski mniejszy (powierzchnia od 1-4 ha) z obiektami sztuki** (za pierwszy) (1)

Nie dotyczy

I.H. Szlaki kulturowe:

Przebiegające przez region lub jego miejscowości materialne lub realne szlaki turystyczne o znaczeniu międzynarodowym (8)

Droga św. Jakuba Via Regia, odcinek Pilzno – Kraków (8)

Przebiegające przez region lub jego miejscowości materialne lub realne szlaki o znaczeniu krajowym (za pierwsze trzy) (6)

Małopolski Szlak Architektury Drewnianej, obiekt: drewniany kościółek Najświętszej Marii Panny na Burku w Tarnowie, drewniany kościółek Świętej Trójcy na Terlikówce

w Tarnowie, drewniany kościółek Św. Marcina w Zawadzie k/Tarnowa, drewniany kościół Św. Stanisława Biskupa w Skrzyszowie (6)

Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej¹⁰ (6)

Szlak Renesansu w Małopolsce (6)

Przebiegające przez region materialne lub realne szlaki turystyczne o znaczeniu regionalnym (za pierwsze dwa) (3)

Szlak Świętych i Błogosławionych Diecezji Tarnowskiej (3)

Śladami Żydów Małopolskich (3)

Szlak Średniowiecznych Miasteczek Małopolski (miejsowości z regionu: Ciężkowice, Tuchów, Wojnicz, Zakliczyn) (-)

Małopolski Szlak Powstania Styczniowego (Tarnów: Stary Cmentarz – mogiła powstańców i groby powstańców oznaczone herbem powstania, Hotel Krakowski – miejsce internowania m.in. gen. Mariana Langiewicza, pałac księżąt Sanguszków – szpital dla powstańców) (-)

Szlak Ceramiczny Regionu Tarnowskiego (miejsowości z regionu: Tarnów, Wojnicz) (-)

Materialne lub realne szlaki turystyczne w regionie (własne) (za pierwsze trzy) (3)

Szlak Generała Józefa Bema po Tarnowie (3)

Średniowieczne mury miejskie w Tarnowie (3)

Tarnowski Szlak Niepodległości (3)

Materialne lub realne szlaki lub trasy w poszczególnych miejscowościach regionu (za pierwsze trzy) (3)

Brak

Wirtualne szlaki turystyczne, przebiegające przez teren regionu (za pierwsze trzy) (2)

Małopolski Szlak Winny (winnice w regionie: Zadora – Szczepanowice, Uroczysko, Zawisza, Janowice – Janowice, Demeter, Kuźnia – Gromnik, Winnica Rodziny Steców – Tuchów, Dąbrówka – Dąbrówka Szczepanowska, Rubinowa – Świebodzin, Manru – Kąśna Dolna) (2)

Reading Małopolska. Literacka Małopolska – Tarnów (2)

Szlak Rzemiosła (miejsowości w regionie: Brzozowa gm. Gromnik, Czermna gm. Szerzyny, Faściszowa gm. Zakliczyn, Jamna gm. Zakliczyn, Jastrzębia gm. Ciężkowice, Kowalowa gm. Ryglice, Lubcza gm. Ryglice, Olpiny gm. Szerzyny, Ryglice, Szerzyny,

10 „Idea powstania szlaku narodziła się jesienią 2008 roku w Łodzi, podczas konwentu marszałków ośmiu województw Polski (...) Na szlaku znajdują się najcenniejsze obiekty i miejsca, które są niemymi świadkami wydarzeń z lat 1914-1918, m.in. zbiory zgromadzone w muzeum w Gorlicach, pola bitew, Muzeum Lotnictwa w Krakowie, Forty leżące na Szlaku Twierdzy Kraków itp. Teren Małopolski usiany jest licznymi cmentarzami, na których pochowano tysiące żołnierzy różnej narodowości m.in. Austriaków, Niemców, Czechów, Słowaków, Węgrów, Rosjan, Polaków, stąd też na szlak zostaną wpisane największe wojenne cmentarze Małopolski” [Łabno 2020].

Tarnów, Zabłędza, Zalasowa gm. Ryglice, Zborowice gm. Ciężkowice, Żurowa gm. Szerzyny) (2)

Wirtualne trasy tematyczne w miejscowościach regionu (za pierwsze trzy) (1)

Szlak Żydów Tarnowskich w Tarnowie(1)

Szlak Żołnierzy Września 1939 w Tarnowie (1)

Szlak Leliwitów Tarnowskich w Tarnowie (1)

Szlak Sanguszków w Tarnowie (-)

Sznur bernardyński w Tarnowie (-)

Szlak biskupów tarnowskich w Tarnowie(-)

Śladami Jana Pawła II w Tarnowie (-)

Galicyskim szlakiem po Tarnowie (-)

Podziemne trasy turystyczne stale dostępne na terenie regionu (7)

Brak

Regularna oferta objazdu turystycznego z przewodnikiem (za pierwsze dwie trasy) (3)

Brak

Oferta objazdu turystycznego w przewodnikiem na zamówienie (za pierwsze dwie trasy) (1)

Ciężkowice i okolice (1)

Cmentarze z okresu I wojny światowej (1)

Dodatkowe wersje językowe oferty objazdu z przewodnikiem (za dwie pierwsze) (1)

Ciężkowice i okolice – język angielski i rosyjski (1)

Cmentarze z okresu I wojny światowej – język angielski i rosyjski (1)

Kategoria II: Elementy obsługi turystycznej:

II.A. Informacja turystyczna:

Informacja turystyczna na miejscu, regularnie czynna (2)

Tarnowskie Centrum Informacji (2)

Centrum Kultury i Promocji Gminy Ciężkowice – Informacja Turystyczna, Rynek 1 (-)

Punkt Informacji Turystycznej Gminy Pleśna – Centrum Kultury w Pleśnej (-)

Informacja w językach obcych, (za każdy język do trzech) (1)

Język angielski (1)

Język niemiecki (1)

Język francuski (1)

Przewodnicy miejscy lub terenowi na zamówienie (3)

Przewodnicy terenowi oraz przewodnicy beskidzcy (3)

Przewodnicy miejscy lub terenowi, (za każdy język do czterech) (1)

Język angielski (1)

Język niemiecki (1)

Język rosyjski (1)

Język węgierski (1)

Język ukraiński (-)

Język hebrajski (-)

Aktualny własny materiał informacyjny wysokiej jakości na temat regionu lub jego miejscowości (ogólnie) (2)

Wiesław Ziobro, Tarnów i region tarnowski, wyd. 2019, ss. 248. (2)

Wersje obcojęzyczne materiału informacyjnego wysokiej jakości (każdy język do trzech) (1)

Wiesław Ziobro, Tarnów i region tarnowski (wersja dwujęzyczna – polski i angielski) (1)

Pozostały* aktualny materiał informacyjny: (1)

Broszury, ulotki tematyczne, np. Tarnów w 3 dni (-)

Wersje obcojęzyczne pozostałego materiału informacyjnego* (od dwóch języków) (1)

Broszury, ulotki tematyczne m.in. w języku angielskim, niemieckim, rosyjskim (-)

II.B. Infrastruktura turystyczna:

Hotele 5, 4, 3, 2, 1-gwiazdkowe, hostele, schroniska, kwatery zorganizowane – (za pierwsze dwa obiekty każdej kategorii) (2)

Dwór Prezydencki Boutique Hotel&SPA***** (2)

Hotel Bristol**** Tarnów (2)

Hotel Tarnovia*** Tarnów (2)

Hotel Gal*** Tarnów (2)

Hotel Cristal Park*** Tarnów (-)

Hotel U Jana*** Tarnów (-)

Hotel Pod Dębem*** Tarnów (-)

Hotel Kantoria*** Tarnów (-)

Hotel Krzyski*** Tarnów (-)

Hotel Dunajec*** Zgłobice (-)

Hostel Tarnowskie Centrum Informacji (2)

Camping 202 Pod Jabłoniemi*** Tarnów (2)

Bacówka na Jamnej (gm. Zakliczyn) – schronisko (2)

PTSM w Ciężkowicach – schronisko (2)

Istniejąca oferta pakietowa hoteli z usługami turystycznymi (za pierwsze dwie oferty w różnych klasach) (1)

Brak

Restauracje z autentyczną kuchnią regionalną (za pierwszy obiekt) (3)

Restauracja Stara Łażnia – dania „galicyjskiego Tarnowa”, tradycyjna kuchnia żydowska (3)

Kawiarnia The Nosh Kosher Cafe – tradycyjna kuchnia żydowska koszerna (-)

Restauracje z autentyczną krajową kuchnią tradycyjną (za pierwszy inny obiekt) (2)

Restauracja Kantoria (2)

Inne restauracje (za pierwszy obiekt) (1)

Restauracja Pól na Pól w Tarnowie (1)

Dodatkowe punkty za historyczne wnętrza restauracji (za pierwsze dwa obiekty) (1)

Restauracja Bristol w Tarnowie (1)

Dodatkowe punkty za ofertę kulturową w restauracji (za pierwsze dwa obiekty) (1)

*Restauracja Stara Łaźnia w Tarnowie – wieczory z muzyką na żywo (1)**Restauracja Bombay Music w Tarnowie – wieczory z muzyką na żywo (1)*

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 22 (za pierwszą) (1)

*Restauracja Bristol w Tarnowie (1)**Restauracja Bombay Music w Tarnowie (-)*

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 24 (za pierwszą) (1)

Brak

Bistra, bary (za pierwszy obiekt) (1)

Frasses Bar (1)

Możliwość wynajęcia na miejscu autokaru, minibusa, samochodu (za pierwsze dwie oferty) (2)

*Mądel Trans – wynajem autokarów – Tarnów (2)**Wypożyczalnia samochodów Odkryj-Auto – Tarnów (2)***II.C. Infrastruktura komunikacyjna:**

Lotnisko z połączeniami międzynarodowymi w odległości mniej niż 50 km od centrum regionu (1 godzina na dotarcie) (4)

Port Lotniczy Kraków – Balice (>100 km, >1 h), Port Lotniczy Rzeszów – Jasionka (>80 km, ok. 1 h) (-)

Lotnisko z połączeniami krajowymi* w odległości mniej niż 50 km od centrum regionu (3)

Brak

Duży dworzec kolejowy na miejscu (za pierwszy) (3)

Dworzec PKP Tarnów (3)

Inny* dworzec kolejowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Nie dotyczy (-)

Dworzec autobusowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Mądel Dworzec Autobusowy Tarnów (komunikacja międzynarodowa i krajowa) (2)

Przystanek* autobusowy na miejscu (za pierwszy) (-)

Nie dotyczy

Port pasażerski morski na miejscu (za pierwszy) (3)

Brak

Czynna przystań* pasażerska morska lub rzeczna (za pierwszą) (1)

Brak

Autostrada lub droga szybkiego ruchu w odległości mniej niż 20 km (za pierwsze dwie) (4)

Autostrada A-4 Jędrzychowice – Wrocław – Katowice – Kraków – Rzeszów – Korczowa
(4)

Droga ekspresowa lub droga główna krajowa w odległości mniej niż 10 km (za pierwsze dwie)
(2)

Droga krajowa nr 94 Zgorzelec – Tarnów (2)

Droga krajowa nr 73 Wiśniówka – Jasło (2)

Inne połączenie* bez utrudnień dla autokarów (za pierwsze dwa) (1)

Droga wojewódzka nr 977 Tarnów – Gorlice – Słowacja (-)

Droga wojewódzka nr 973 Busko-Zdrój – Wierzchosławice (-)

Obecność komunikacji miejskiej, gminnej, regionalnej (2)

MPK w Tarnowie, prywatni przewoźnicy (2)

Kursy nocne komunikacji miejskiej, gminnej, regionalnej (2)

Brak

Całodobowa oferta taxi na miejscu (1)

Sześć firm, możliwość zamówienia telefonicznie oraz postoje na terenie Tarnowa, oferta dostępna również w większych miejscowościach regionu (1)

Oferta powozów, bryczek i inna retro na zamówienie (za pierwszą ofertę) (1)

Fundacja Klikowska Ostoja Polskich Koni (1)

II.D. Promocja turystyczna:

Samodzielny udział regionu lub wchodzących w jego skład miejscowości, gmin lub obiektów w światowych prestiżowych targach turystycznych (za każde stoisko w roku do trzech) (3)

53. Międzynarodowe Targi Turystyczne ITB Berlin 6-10.03.2019 (3)

25. Międzynarodowe Targi Turystyczne IMTM 2019, Tel Awiw, 12-13.02.2019 (3)

Targi Ferien Messe w Wiedniu, 10-13.01.2019 (3)

Międzynarodowe Targi Turystyczne TT Warsaw 21-23.11.2019 (-)

Samodzielny udział regionu lub innych podmiotów (jak wyżej) w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech) (2)

Amber Expo – Gdańsk, 6-7.04.2019 (-)

Targi Tour Salon w Poznaniu, 1-3.02.2019 (-)

Wydawanie regularnych publikacji o charakterze promocyjnym (za pierwsze 2 w ostatnim roku) (1)

„Wiadomości Tarnowskie” – jednodniówka promocyjna wydawana z okazji ważnych wydarzeń, rocznic etc. (1)

Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej w ostatnich 2 latach (2)

Wizyta studyjna dziennikarzy z Węgier, 1.06.2019 (2)

Wizyta studyjna redaktora austriackiego magazynu OCC Camping Revue (-)

Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej związanej z turystyką w ciągu ostatniego roku (1)

Szkolenie Ekoturystyczne dla Subregionu Tarnowskiego – listopad 2019 (1)

Forum Informacji Turystycznej – grudzień 2019 (1)

Kategoria III: Pozostała oferta czasu wolnego:

III.A. Instytucje Kultury

Teatr stały (za pierwszy obiekt) (3)

Teatr im. Ludwika Solskiego (3)

Filharmonia na miejscu (3)

Brak

Stała oferta koncertów muzycznych* (za pierwszą ofertę) (2)

Muzyczne Tarasy w Centrum Sztuki Mościce w Tarnowie (2)

Koncerty letnie w Amfiteatrze przy ul. Kopernika w Tarnowie (-)

Sezonowa oferta teatralna lub muzyczna** (za pierwsze dwie) (1)

Nie dotyczy

Opera na miejscu (2)

Brak

Teatr muzyczny (operetka, rewia lub musical) na miejscu (za pierwszą ofertę) (2)

Brak

Kino stałe (za pierwszy obiekt) (2)

Kino „Marzenie” (2)

Kino „Millenium” (-)

Kino Cinema City (-)

III.B. Atrakcje krajobrazowe:

Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie regionu (2)

Niebieski szlak turystyczny Tarnów – Wielki Rogacz (trzeci co do długości – 184 km – szlak w polskich Karpatach, przebiega przez: Pogórze Ciężkowickie, Pogórze Rożnowskie, Beskid Wyspowy, Gorce, Pieniny i Beskid Sądecki (2)

Szlak Niepodległości im. I. J. Paderewskiego: Ciężkowice – Kąsna Dolna – Bruśnik – Gałkowa (506 m n.p.m.) – Bukowiec (503 m n.p.m.) – Żebraczka (502 m n.p.m.) – Przydonica – Dział – Bartkowa. Długość szlaku: 22 km, szlak górski, kolor szlaku: niebieski (-)

Tuchów – Brzanka (536 m n.p.m.) – Jodłówka Tuchowska – Rzepiennik Strzyżewski – Stawiska – Ciężkowice. Długość szlaku: 23 km, szlak górski, kolor szlaku: niebieski (-)

Jeziora (zdatne do kąpiei, dostępne) ze szlakami pieszymi/rowerowymi (pierwszy akwen) (2)
Jezioro Dwudniaki (gm. Wierzchosławice) – kąpielisko, w pobliżu szlak rowerowy VeloDunajec (2)

Brzeg morski na terenie regionu (3)

Brak

Pomniki przyrody (za pierwsze dwa) (1)

„Wąwóz Czarownic” w Ciężkowicach (1)

Kamieniołom w Ostruszy – gm. Ciężkowice (1)

Lipa w Falkowej – gm. Ciężkowice (-)

Skala „Diable Boisko” w Pławnej – gm. Ciężkowice (-)

Skala „Wieprzek” w Siekierczynie – gm. Ciężkowice (-)

Granitowy głaz polodowcowy przy al. Tarnowskich (-)

Grupa 12 drzew różnych gatunków (lipa szerokolistna i 3 drobnolistne, 2 kasztanowce zwyczajne, 4 jesiony wyniosłe, klon pospolity, brzoza brodawkowata) wokół drewnianego kościoła Panny Marii u zbiegu ulic Najświętszej Marii Panny i Narutowicza (-)

Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie) (1)

Wieża widokowa w Bruśniku – gm. Ciężkowice (1)

Wieża widokowa w Dąbrówce Szczepanowskiej – gm. Pleśna (1)

Wieża widokowa na Brzance – gm. Tuchów (-)

Wieża ratuszowa w Tarnowie (-)

Taras widokowy na Osiedlu Westerplatte w Tarnowie (-)

Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad regionem lub miejscowością (za pierwszą) (3)

Loty widokowe balonem (3)

III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna:

Baseny kryte ogólnodostępne – (za pierwszy obiekt) (2)

Park Wodny TOSiR ul. Piłsudskiego w Tarnowie (2)

Pływalnia kryta w Miejskim Domu Sportu im. Andrzeja Kielbusiewicza w Tarnowie (-)

Baseny otwarte ogólnodostępne – (za pierwszy obiekt przy braku basenu krytego) (1)

Pływalnia letnia Mościce w Tarnowie (-)

Pływalnia letnia Góra Św. Marcina w Tarnowie (-)

Plaże morskie ogólnodostępne, plaże jeziorne, rzeczne – (za pierwszy obiekt) (2)

Brak

Stała oferta kursów językowych ogólnodostępnych (za pierwszą ofertę) (2)

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie (2)

Sezonowa* oferta kursów językowych ogólnodostępnych (za pierwszą ofertę) (1)

Nie dotyczy

Stale centra sportowe z ofertą ogólnodostępną (za pierwszy obiekt) (2)

Tarnowski Ośrodek Sportu i Rekreacji – park wodny, boiska sportowe (2)

Sezonowe* centra sportowe z oferta ogólnodostępną (za pierwszy obiekt) (1)

Centrum Aktywnego Wypoczynku na Górze Św. Marcina w Tarnowie (-)

Tarnowski Ośrodek Sportu i Rekreacji – letnia pływalnia czynna w sezonie letnim, lodowiska czynne w sezonie zimowym (-)

Stadiony sportowe (za pierwszy obiekt) (1)

Stadion Sportowy TOSiR imienia trenera Emila Wzorka ul. Piłsudskiego 32 – Tarnów (1)

Stadion Lekkoatletyczny ul. Traugutta – Tarnów-Mościce (-)

Stadion Miejski ul. Zbylitowska – Tarnów-Mościce (-)

Szkoły i szkolenia sportowe ogólnodostępne (jeździeckie, lotnicze, inne) (pierwsze dwa) (1)

Fundacja Klikowska Ostoja Polskich Koni – nauka jazdy konnej – Tarnów (1)

Furioso Aleksander Jarmuła – ośrodek jazdy konnej specjalizujący się w szkoleniu jeźdźców i koni w stylu western – Stare Żukowice (gm. Lisia Góra) (1)

Lodowiska ogólnodostępne stałe (za pierwszy obiekt)

Brak

Lodowiska sezonowe* (za pierwszy obiekt) (1)

Lodowisko przy ul. Wojska Polskiego w Tarnowie (1)

Mobilne lodowisko sztuczne w Tarnowie-Mościcach (-)

Kategoria IV: Inne czynniki wspierające turystykę kulturową:

IV. A. Instytucje w regionie:

Obecność uniwersytetu w regionie (za pierwszy) (4)

Brak

Obecność innej uczelni wyższej w regionie (za pierwsze dwie) (2)

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie (2)

Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie (2)

Tarnowska Szkoła Wyższa (-)

Wyższa Szkoła Biznesu National-Louis University w Tarnowie (-)

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie (-)

Wyższe Seminarium Duchowne w Tarnowie (-)

Obecność siedziby władz państwowych (5)

Brak

Obecność siedziby władz wojewódzkich (2)

Brak

IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej w regionie:

Oficjalne kurorty (za pierwsze trzy miejscowości) (4)

Brak

Sanatoria i ogólnodostępne ośrodki rehabilitacji (punkty za pierwsze dwa obiekty) (2)

Subregionalne Centrum Wsparcia Opiekunów Nieformalnych Osób Niesamodzielnych „Bezpieczna Przystań” w Tarnowie (2)

IV.C. Oferta turystyki biznesowej w regionie:

Regularne organizowanie imprez targowych o przynajmniej krajowym zasięgu (2)

Brak

Obecność krajowych central wielkich firm w regionie (za pierwsze trzy) (2)

Polska Spółka Gazownictwa Sp. z o.o. – Tarnów (2)

Grupa Azoty S.A. – Tarnów (2)

Zakłady Mechaniczne „Tarnów” S.A. (2)

Całoroczne centra konferencyjne (za pierwszy obiekt) (3)

Hotel Tarnovia*** 7 sal konferencyjnych – Tarnów (3)

IV.D. Oferta shoppingu w regionie:

Galeria zakupów o znaczeniu regionalnym (za pierwszy obiekt) (4) za jeden następny (2)

Gemini Park – Tarnów (4)

Galeria Tarnovia – Tarnów (2)

Autoryzowany punkt sprzedaży specyficznych produktów regionalnych z patentem europejskim (za pierwszy obiekt) (2)

Brak

Autoryzowany punkt sprzedaży specyficznych produktów regionalnych znanych na skalę krajową (za pierwszy obiekt) (1),

Brak

Deptak handlowy (za pierwszy) (2)

Brak

IV.E. Zagraniczne Partnerstwa Miast i Regionów:

Istnienie zagranicznych związków partnerskich regionu lub jego miejscowości (pierwsze cztery) (1)

Tarnów – Biała Cerkiew (Ukraina) (1)

Tarnów – Blackburn (Wielka Brytania) (1)

Tarnów – Casalmaggiore (Włochy) (1)

Tarnów – Gori (Gruzja) (1)

Tarnów – Kiskőrös (Węgry) (-)
Tarnów – Kotlas (Rosja) (-)
Tarnów – Schoten (Belgia) (-)
Tarnów – Tarnopol (Ukraina) (-)
Tarnów – Trenczyn (Słowacja) (-)
Tarnów – Veszprem (Węgry – województwo) (-)
Tarnów – Veszprém (Węgry) (-)
Tarnów – Winnica (Ukraina) (-)
Pleśna – Bodajk (Węgry) (-)
Radłów – Sambor (Ukraina) (-)
Ryglice – Törökszentmiklós (Węgry) (-)
Rzepiennik Strzyżewski – Abádszalók (Węgry) (-)
Skrzyszów – Abony (Węgry) (-)
Tuchów – Baranówka (Ukraina) (-)
Tuchów – Detva (Słowacja) (-)
Tuchów – Illingen (Niemcy) (-)
Tuchów – Martfű (Węgry) (-)
Tuchów – Mikulov (Czechy) (-)
Tuchów – Pettenbach (Austria) (-)
Tuchów – Tăuții-Măgherauș (Rumunia) (-)
Wierzchosławice – Hrádek (Czechy) (-)
Wierzchosławice – Varín (Słowacja) (-)
Wierzchosławice – Rákóczfalva (Węgry) (-)
Zakliczyn – Jefenyszaru (Węgry) (-)
Żabno – Bad Berka (Niemcy) (-)

Podsumowanie:

<u>kategoria I:</u>	429
kategoria II:	77
kategoria III:	28
kategoria IV:	25
Łącznie:	559

Tabela 1. Zestawienie punktacji dla Tarnowa i powiatu tarnowskiego w zakresie turystyki kulturowej

Kategoria	Podkategoria	Liczba uzyskanych punktów	Maksymalna liczba punktów
I. Potencjalne cele turystyki kulturowej	I.A. Zabytki	138	473
	I.A. a) Obiekty sakralne	60	122
	I.A. b) Zamki i pałace	14	108
	I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne	45	140
	I.A. d) Obiekty militarne	0	18
	Punkty dodatkowe	19	85
	I.B. Miejsca historyczne lub znaczące	96	168
	I.B. a) Budowle historyczne i monumenty	62	102
	I.B. b) Cmentarze historyczne	24	56
	I.B. c) Budowle współczesne	10	10
	I.C. Pojedyncze dzieła sztuki	6	72
	I.D. Muzea i wystawy	67	205
	I. E. Eventy kulturowe	59	150
	I.F. Zakłady przemysłowe z ofertą turystyczną	0	16
	I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza	11	53
I.H. Szlaki kulturowe	52	106	
	<i>RAZEM za kategorię I</i>	429	1243
II. Elementy obsługi turystycznej	II.A. Informacja turystyczna	15	17
	II.B. Infrastruktura turystyczna	31	51
	II.C. Infrastruktura komunikacyjna	17	32
	II.D. Promocja turystyczna	14	20
		<i>RAZEM za kategorię II</i>	77
III. Pozostała oferta czasu wolnego	III.A. Instytucje kultury	7	12
	III.B. Atrakcje krajobrazowe	11	14
	III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna	10	13
		<i>RAZEM za kategorię III</i>	28

IV. Inne czynniki wspierające turystykę kulturową	IV. A. Instytucje w regionie	4	15
	IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej	2	16
	IV.C. Oferta turystyki biznesowej	9	11
	IV.D. Oferta shoppingu	6	11
	IV.E. Zagraniczne partnerstwa miast i regionów	4	4
	<i>RAZEM za kategorię IV</i>	25	57
SUMA (WSZYSTKIE KATEGORIE)		559	1459

III. Ocena Tarnowa i powiatu tarnowskiego z punktu widzenia turystyki kulturowej

Analizie poddany został Tarnów (miasto na prawach powiatu – powiat grodzki, do 1999 roku stolica województwa tarnowskiego) wraz z powiatem tarnowskim, w skład którego wchodzi siedem gmin miejsko-wiejskich (Ciężkowice, Radłów, Ryglice, Tuchów, Wojnicz, Zakliczyn, Żabno) oraz dziewięć gmin wiejskich (Gromnik, Lisia Góra, Pleśna, Rzepiennik Strzyżewski, Skrzyszów, Szerzyny, gm. Tarnów, Wierzchosławice, Wietrzychowice). Na potrzeby niniejszego opracowania omawiany teren, tj. Tarnów i powiat tarnowski określany będzie jako region tarnowski¹¹.

Przeprowadzona w oparciu o metodologię Armina Mikos von Rohrscheidt [2016, s. 447-472] waloryzacja wykazała, że region tarnowski posiada duży potencjał turystyczno-kulturowy. W kategorii I „Potencjalne cele turystyki kulturowej” (przedział punktowy 250-450) region uzyskał 429 punkty, a zatem rezultat bliski wartości, powyżej której mamy już do czynienia z potencjałem wielkim.

Tak wysoka ocena, sformułowana na podstawie obiektywnych kryteriów, winna być zachętą do podjęcia działań stymulujących wykorzystanie i rozwijanie potencjału turystyki kulturowej regionu tarnowskiego, m.in. poprzez budowanie silnej własnej marki wyróżniającej Tarnów na tle innych miejscowości w Małopolsce, jak również rozwój infrastruktury (przede wszystkim noclegowej) oraz współpracę z najbliższym otoczeniem w celu dalszego podnoszenia atrakcyjności i w konsekwencji zwiększania ruchu turystycznego. Tym bardziej, że Tarnów opisywany jest w przewodnikach turystycznych, na blogach podróżniczych i w prasie branżowej jako „perła renesansu”, miejsce „do odkrycia” – podobnie jak malownicze miejscowości położone na terenie Pogórza Ciężkowickiego, w dolinie rzeki Białej.

Tarnów jest drugim po Krakowie największym miastem w Małopolsce. Stosunkowo nieduża odległość stolicy województwa, dobre połączenie komunikacyjne (autostrada A4,

¹¹ W różnych opracowaniach „regionem tarnowskim” określa się teren byłego województwa tarnowskiego, tj. obecne powiaty: tarnowski, brzeski, bocheński, dąbrowski i dębicki.

linia kolejowa) w połączeniu z zabytkami kultury materialnej (renesansowy Rynek z Ratuszem, bazylika katedralna, Cmentarz Żydowski, obiekty związane z wybitnymi postaciami, jak generał Józef Bem (1794-1850) czy Jan Szczepanik (1872-1926) zwany polskim Edisonem oraz dzieje miasta tworzone na przestrzeni wieków przez wiele grup etnicznych (np. Żydzi, Romowie), mogą stanowić „magnes turystyczny”, o którym pisze Mikos von Rohrscheidt, dla wielu grup zwiedzających o zróżnicowanych zainteresowaniach. Również powiat tarnowski ma wiele do zaoferowania turystom poszukującym śladów dziedzictwa kulturowego. Przede wszystkim należy tu wspomnieć obiekty w miejscowościach regionu, przez które przebiegają: Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Frontu I Wojny Światowej (z wieloma zabytkowymi cmentarzami wojennymi) czy Szlak Świętych i Błogosławionych Diecezji Tarnowskiej.

Punktacja regionu w kategorii II. Elementy obsługi turystycznej, zwłaszcza jeżeli chodzi o informację (15/17 punktów) i promocję turystyczną (14/20 punktów), jest wysoka. W trakcie przeprowadzania kwerendy korzystano m.in. z serwisu internetowego Tarnowskiego Centrum Informacji (TCI), w którym w bardzo szczegółowy sposób zostały opisane zabytki, trasy turystyczne oraz atrakcje Tarnowa. Należy podkreślić, że strona ta dostępna jest w kilku wersjach językowych: angielskiej, niemieckiej, francuskiej, włoskiej, hiszpańskiej, węgierskiej, ukraińskiej, rosyjskiej. Strony obcojęzyczne są mniej rozbudowane niż wersja polska, jednak można na nich znaleźć najważniejsze informacje i opisy miejsc wartych obejrzenia. Badania terenowe pokazały, że główne zabytki Tarnowa i atrakcje turystyczne powiatu tarnowskiego zostały dobrze oznakowane. Tablice informacyjne w Tarnowie (w formie drogowskazów) są ujednolicone, w kolorze brązowym z białymi piktogramami oraz napisami w języku polskim i angielskim. W Internecie można znaleźć materiały promujące miasto i region. Na początku czerwca 2020 r. uruchomiona została strona internetowa panorama.umt.tarnow.pl, na której można obejrzeć panoramiczne zdjęcia Tarnowa i okolic, jak również zwiedzić wirtualnie najciekawsze obiekty w regionie. Zawieszenie działalności instytucji kultury spowodowane epidemią COVID-19 paradoksalnie pomogło niektórym z tych placówek „otworzyć się” na turystę, mobilizując je do udostępnienia swoich zasobów w sieci – zarówno w postaci wirtualnego zwiedzania, jak i artykułów popularnonaukowych. W portalach społecznościowych prowadzona jest zainicjowana oddolnie akcja #WpadnijDoMojegoMiasta, w ramach której instytucje i osoby prywatne zachęcają do odwiedzenia Tarnowa. To ciekawa forma promocji, zwłaszcza że (jak wynika z przeprowadzonych przez Małopolską Organizację Turystyczną badań ruchu turystycznego w 2018 r.) „Najważniejszymi źródłami informacji na temat Małopolski oraz jej atrakcji dla turystów krajowych i zagranicznych jest rodzina (38,9%; 33,40%), znajomi (35,80%; 32,20%), szkoła (33,50%; 20,7%), strony www (22,90%; 23,40%)” [Borkowski 2018, s. 39].

Region posiada również atrakcyjną ofertę czasu wolnego (28/39 punktów w kategorii III. Pozostała oferta czasu wolnego) co, biorąc pod uwagę coraz bardziej powszechny aktywny tryb życia, może być również wykorzystane do rozwijania turystyki kulturowej – jako jej uzupełnienie i uatrakcyjnienie.

IV. Postulaty dotyczące rozwijania turystyki kulturowej

Duży potencjał turystyczno-kulturowy regionu tarnowskiego daje możliwości rozwoju turystyki kulturowej – zarówno krajowej, jak i zagranicznej. Działania powinny opierać się na:

- intensywnej promocji zewnętrznej regionu i jego atrakcji poprzez nawiązanie współpracy z operatorami turystyki przyjazdowej dla klientów zagranicznych w dużych miastach (przede wszystkim Kraków, Warszawa) oraz z zagranicznymi biurami podróży organizującymi wyjazdy do Polski, reklama w miejscach o dużym przepływie osób (lotniska, środki komunikacji zbiorowej, dworce kolejowe), w mediach ogólnokrajowych, na portalach społecznościowych, w czasopiśmie branżowych. Cenne zabytki Tarnowa i okolic mogą stanowić atrakcyjne uzupełnienie programów wycieczek obcokrajowców odwiedzających np. Kraków. Nie bez znaczenia jest również turystyka dzieci i młodzieży, dlatego korzystne byłoby nawiązanie stałej współpracy ze szkołami – nie tylko w obrębie najbliższego regionu, ale również stworzenie oferty wymiany młodzieży szkolnej z miast w kraju i za granicą;
- stworzeniu kompleksowych pakietów turystycznych (hotel, wyżywienie, usługi przewodnickie, transport na potrzeby organizacji wycieczek do pobliskich miejscowości atrakcyjnych turystycznie), na przykład poprzez zorganizowanie otwartego forum współpracy przedsiębiorców działających w sektorze usług okołoturystycznych;
- dążeniu do „zatrzymania” turysty w regionie poprzez poszerzenie oferty noclegowej (większa liczba miejsc w tanich obiektach typu hostel dla zorganizowanych grup np. młodzieży) i gastronomicznej (wydłużenie czasu otwarcia restauracji i pubów). Rozbudowa bazy hotelowej o obiekty ekonomiczne z miejscami noclegowymi przeznaczonymi dla grup zorganizowanych mogłaby być alternatywą dla zatłoczonego Krakowa, jak również przyciągać na przykład grupy szkolne na kilkudniowe wycieczki. Obecnie w Tarnowie funkcjonuje 8 obiektów skategoryzowanych (przeważają hotele 3*) oraz (według szacunków TCI) około 30 obiektów nieskategoryzowanych, zapewniających łącznie około 1 800 miejsc noclegowych (dane z 2018 roku). W powiecie tarnowskim oprócz kilku hoteli 3* dominują obiekty agroturystyczne, niektóre z nich proponują pobyt na wsi połączony z warsztatami pozwalającymi poznać miejscowe tradycje i kulturę. Według danych statystycznych TCI w 2018 roku Tarnów odwiedziło ogółem 520 tysięcy osób, z czego 90 tysięcy (17,3 %) to turyści zagraniczni. 85 tysięcy osób (16,3 %)

skorzystało z noclegu (17,6 % spośród nich to obcokrajowcy). Udzielonych zostało 140 tysięcy noclegów, co oznacza, że przeciętny turysta spędził w Tarnowie niespełna dwa dni (ok. 1,6 – zarówno dla turystów krajowych, jak i zagranicznych). Cały region tarnowski, zdefiniowany jako wschodnia część województwa małopolskiego (miasto Tarnów oraz powiaty: tarnowski, brzeski, bocheński, dąbrowski) i część powiatu dębickiego w woj. podkarpackim, odwiedziło w omawianym roku milion turystów. Tarnowskie hotele w większości świadczą usługi gastronomiczne i posiadają zaplecze konferencyjne. Należy zwrócić uwagę na działające od stycznia 2019 roku Centrum Rehabilitacji Społecznej i Zawodowej „Słoneczne Wzgórze” – jest to hotel z restauracją i zapleczem konferencyjnym, w którym zatrudnione są osoby z niepełnosprawnościami. Obiekt dysponuje 50 miejscami noclegowymi, a jego pomieszczenia są w przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami narządów ruchu, wzroku i słuchu;

- współpracy samorządu miasta Tarnowa i powiatu tarnowskiego w zakresie promocji wspólnego dziedzictwa kulturowego. Wiele miejscowości powiatu tarnowskiego posiada ciekawą ofertę turystyczną i krajobrazową (np. Ciężkowice – Skamieniałe Miasto, Park Krajobrazowy Pasma Brzanki, Jamna – ośrodek dominikański założony przez o. Jana Górę (1948-2015), wraz z kościołem Matki Bożej Niezawodnej Nadziei, Tuchów – klasztor oo. Redemptorystów z Muzeum Misyjnym i całoroczną szopką, Muzeum Etnograficznym oraz Muzeum Sanktuaryjnym), którą można łączyć w atrakcyjne tematyczne pakiety zwiedzania;
- spójnym rozwoju enoturystyki: w 2013 roku Gorczańska Organizacja Turystyczna dała podwaliny Małopolskiego Szlaku Winnego. Do 15 pierwszych winnic na terenie całego województwa dołączały kolejne i w 2019 roku było ich już łącznie 40, w tym 10 w opisywanym rejonie tarnowskim. W 2017 roku Tarnowska Organizacja Turystyczna przystąpiła do realizacji projektu „Opracowanie strategii turystyki winiarskiej jako nowej marki turystycznej Pogórza”, w który zaangażowanych było kilka samorządów regionu, tj. miasto Tarnów, Pleśna, Ciężkowice i Tuchów oraz lokalni producenci wina. Projekt „ENOTarnowskie” otrzymał nagrodę Polskiej Organizacji Turystycznej – certyfikat „Najlepszy produkt turystyczny 2019 roku”. Enoturystyka staje się coraz popularniejsza i kryje w sobie duży potencjał – zarówno jako samodzielna forma, jak i uzupełnienie innych rodzajów turystyki kulturowej, np. jako element pakietów turystycznych. Poszczególne winnice działające w regionie na swoich stronach internetowych przedstawiają oferty pobytów, na oficjalnej stronie projektu ENOTarnowskie można znaleźć mapę winnic oraz przewodnik, wraz z ofertą pakietową: „Odkryj Pogórze z kieliszkiem w plecaku” (1 dzień), „W Biegunie Ciepła z winem i ze smakiem” (1 dzień), „Pogórze, wino, kulinaria i karczma fantasy” (2 dni). Oferta zawiera transport

z i do Krakowa [ENOTarnowskie, 2020] – warto poszerzyć ją o inne miasta, jak również zaproponować dłuższe pobyty, dzięki którym turysta mógłby lepiej poznać region;

- wykorzystanie istniejącej infrastruktury, a nade wszystko wielokulturowej tradycji do organizacji eventów kulturowych o większym zasięgu oddziaływania – chodzi tu przede wszystkim o odbiorców, widownię, którą stanowili będą nie tylko mieszkańcy regionu, ale w znacznym stopniu osoby z zewnątrz, w tym z zagranicy.

V. Tarnów i powiat tarnowski jako destynacja turystyki kulturowej

W regionie tarnowskim mogą być uprawiane rozmaite formy turystyki kulturowej. Zabytki, muzea, miejsca związane z ważnymi postaciami, miejsca kultu, a przede wszystkim bogata wielokulturowa historia to czynniki zachęcające do odwiedzenia tej części Małopolski. Biorąc pod uwagę powyższe, należy podkreślić, że różnorodność atrakcji turystycznych regionu tarnowskiego pozwala na zakwalifikowanie ich do kilku rodzajów turystyki kulturowej zdefiniowanych przez A. Mikos von Rohrscheidt. Poszczególne formy turystyki wzajemnie się przenikają i trudno postawić między nimi wyraźną linię podziału. Oferta turystyczna regionu tarnowskiego pozwala na uprawianie podróży kulturowych w ich klasycznym rozumieniu, jak i turystyki powszechnej.

Turystyka dziedzictwa kulturowego

Turystyka dziedzictwa kulturowego została zdefiniowana jako „podróże, których głównym celem jest zetknięcie się uczestników z zabytkami, zespołami i miejscami uznanymi oficjalnie i powszechnie za dziedzictwo kulturowe świata, kraju lub regionu” [Mikos von Rohrscheidt 2016, s. 77].

Jak pokazała przeprowadzona waloryzacja, Tarnów jest miastem o dużej liczbie cennych zabytków, wytyczone są szlaki tematyczne, które mogą być celem turystyki dziedzictwa kulturowego rozumianego zgodnie z podaną powyżej definicją.

„Żywej historii” można dotknąć w Tarnowie, korzystając z oferty edukacyjnej Muzeum Okręgowego. Propozycje zajęć odbywających się w Ratuszu przedstawione są w części opracowania dotyczącej turystyki muzealnej. Również Muzeum Etnograficzne prowadzi skierowane do dzieci i młodzieży zajęcia, których uczestnicy mogą dowiedzieć się, jak wyglądało życie „Sto lat temu w chłopskiej chacie”, wysłuchać „Opowieści o chlebie”, obejrzyć wyposażenie warsztatów podczas zajęć zatytułowanych „Rzemiosło ludowe w regionie tarnowskim” oraz poznać tradycje i zwyczaje związane z obrzędowością („Cuda wigilijne”, „Co robił wóz na dachu w Wielkanoc”, „Czas odejścia – Zaduszki, śmierć w kulturze”, „Andrzejki – zwyczaje i wróżby”).

W powiecie tarnowskim warto zwrócić uwagę na organizowane od 2008 roku Złoty Niepodległościowe na Cmentarzu Wojennym Nr 171 w Łowczówku, podczas których można

zobaczyć pokazy prezentowane przez ubranych w mundury z okresu I wojny światowej członków grup rekonstrukcyjnych.

Od 2017 roku na terenie ruin zamku w Melsztynie (gm. Zakliczyn) odbywają się Biesiady Rycerskie. Uczestnicy i widzowie trzydniowego festynu mogą się poczuć jak w średniowiecznym obozie rycerskim, który rozbijają przez grupy rekonstrukcji historycznej. Atrakcją są warsztaty m.in. kaligrafii i tańca dawnego, poznawanie strojów, uzbrojenia i obyczajów rycerskich, dawnej kuchni i przede wszystkim inscenizacje bitw.

Turystyka muzealna

Największą w regionie placówką muzealną jest Muzeum Okręgowe w Tarnowie. W sześciu budynkach na terenie miasta (siedziba – Rynek 3, Gmach Główny w zespole XVI-wiecznych kamienic przy Rynku – obecnie w remoncie, Ratusz – Galeria Sztuki Dawnej, Muzeum Etnograficzne, Galeria Panorama na Dworcu PKP oraz Izba Pamięci Armii Krajowej – w trakcie modernizacji) oraz w pięciu kolejnych oddziałach zlokalizowanych w innych miejscowościach (Muzeum Wincentego Witosa w Wierzchosławicach, powiat tarnowski; Zagroda Felicji Curyłowej w Zalipiu, powiat dąbrowski; Dwór w Dołędze – drewniany dwór szlachecki z połowy XIX wieku z wystrojem z epoki, powiat brzeski; Koryznówka – Muzeum Pamiątek po Janie Matejce w Nowym Wiśniczu, powiat bocheński; Zamek w Dębnie, powiat brzeski) obejrzeć można kolekcje zbiorów archeologicznych, etnograficznych, historycznych oraz dzieła sztuki prezentowane na wystawach stałych i czasowych.

Wielość i różnorodność zbiorów powoduje, że Muzeum Okręgowe może być zarówno celem turystyki muzealnej, jak i elementem innych rodzajów turystyki kulturowej (podróże tematyczne, studyjne, seminaryjne, turystyka miejska czy edukacyjna). Ponadto placówka posiada bogatą ofertę edukacyjną skierowaną głównie do dzieci i młodzieży szkolnej. Ratusz organizuje warsztaty o następującej tematyce: „Z tarnowskim maskaronem w świat!”, „Husaria – chluba i duma Polski”, „Kochanowski – człowiek renesansu”; lekcje muzealne: „Koszalek Opalek – czyli sztuka kaligrafii”, „Od gałanka do szlachcianki”, „Historia dawnego Tarnowa”, „Portret i kultura staropolska”, a dla przedszkolaków – cykl czterech spotkań „Akademia pod maskaronem”, podczas których najmłodsi mogą poznać historię Ratusza, posłuchać opowieści o rycerzach, porozmawiać o portretach oraz o kulturze stołu. Dopelnieniem są zajęcia plastyczne utrwalające zdobytą wiedzę. W Muzeum Etnograficznym można zamówić warsztaty w ramach Dziecięcego Uniwersytetu Muzealnego, warsztaty plastyczne związane z polskimi tradycjami (wykonywanie ozdób świątecznych), a starszym uczniom Muzeum oferuje „Wędrówki etnograficzne” – tematyczne zajęcia związane z historią miasta i regionu, jego kulturą i tradycjami. Galeria Panorama proponuje lekcje tematyczne, m.in.: „Tarnowskie legendy”, „Panorama Siedmiogrodzka z bliska”, „Niezwykłe życie Generała Bema”. W siedzibie (Rynek 3) organizowane są warsztaty i lekcje muzealne przy okazji wystaw czasowych.

Muzeum Diecezjalne w Tarnowie jest najstarszą tego typu placówką w Polsce, jego założycielem w 1888 roku był ówczesny rektor Seminarium Duchownego – ks. Józef Bąba (1849-1936). Obecnie siedzibą Muzeum są cztery zabytkowe kamieniczki z XVI wieku: dawna Akademiola (pierwsza tarnowska szkoła), Dom Mikołajowski z 1524 roku, Dom Mansjonariuszy oraz Scholasteria. Zachowane oryginalne detale tych budowli same w sobie stanowią atrakcję turystyczną, tworząc urokliwy zakątek wokół tarnowskiej katedry. Jednak również zbiory Muzeum Diecezjalnego imponują wartością historyczną i artystyczną – zabytki sztuki cechowej (przede wszystkim gotyckie rzeźby), tkaniny kościelne (najstarsze pochodzą z okresu średniowiecza), kolekcja malowanych na szkle obrazów ludowych oraz płótna polskich malarzy, m.in. Jacka Malczewskiego (1854-1929), Vlastimila Hofmana (1881-1970), Kazimierza Sichulskiego (1879-1942), Wojciecha Weissa (1875-1950) czy zbiór porcelany i zegarów. Podobnie jak Muzeum Okręgowe, placówka może być zarówno celem turystyki muzealnej, jak i punktem na trasie zwiedzania w ramach – na przykład – turystyki miejskiej, religijnej, podróży studyjnych, tematycznych czy seminaryjnych.

Spośród muzeów powiatu tarnowskiego na szczególną uwagę zasługuje Muzeum Misyjne prowadzone przy klasztorze ojców redemptorystów w Tuchowie. Obok eksponatów przywiezionych przez zakonników prowadzących działalność misyjną przede wszystkim w Ameryce Południowej (przedmioty codziennego użytku, ozdoby, stroje codzienne i liturgiczne, przedmioty związane z kultem) obejrzyć można tam żywą szopkę bożonarodzeniową, która powstała w 1975 roku i przez cały rok przyciąga wielu turystów. Uzupełnieniem jest Muzeum Etnograficzne prezentujące eksponaty związane z kulturą ludową, rzemiosłem i pszczelarstwem oraz Muzeum Sanktuaryjne, w którym przedstawione zostały dzieje Sanktuarium Matki Bożej Tuchowskiej. W Tuchowie od 2013 roku działa również Muzeum Miejskie ze zbiorami historycznymi oraz etnograficznymi.

Turystyka miejska

Tarnów może być zakwalifikowany jako cel turystyki miejskiej, posiada bowiem bogatą historię oraz wiele zabytków wartych obejrzenia. W wydanym w 1930 roku „ku uczczeniu sześćsetletniej rocznicy założenia miasta Tarnowa” opracowaniu jego autor – geograf, nauczyciel, społecznik i naukowiec Zdzisław Simche (1905-1940) zachęcał do wycieczek po Tarnowie, wytyczając kilka tras, np.: Wycieczka orientacyjna na wieżę katedralną, Wycieczka po starym mieście, Wycieczka na Zabłocie, Wycieczka na dawne Przedmieście Mniejsze i Grabówkę i kilka innych. Oprócz opisu miejsc, które polecał, przy każdej wycieczce zamieszczał informacje praktyczne. Na uwagę zasługuje jeden z zapisów odnoszących się do „Wycieczki po starym mieście”: „Plan wycieczek po mieście umyślnie rozbiliśmy na większą ich liczbę – lecz, rzecz jasna, można je łączyć, zmieniać i rozszerzać stosownie do chęci i rozporządzanego czasu” [Simche 1993, s. 251]. O atrakcyjności turystycznej Tarnowa w tamtym czasie może świadczyć następująca informacja: „Dla wycieczek liczniejszych

najlepiej zwiedzać w soboty i święta żydowskie, by uniknąć licznych gapiów” [Simche 1993, s. 251].

W Tarnowie wytyczonych jest wiele szlaków tematycznych (materialnych i wirtualnych), które umożliwiają zwiedzanie miasta w sposób logiczny i spójny, dostosowany do zainteresowań turystów.

- **Tarnów renesansowy** – szlak rozpoczynający się na Rynku, który zachował swój układ od czasu powstania miasta (lokacja – 7 marca 1330 roku). Pierwotnie zabudowa Rynku była drewniana, jednak dzięki staraniom Jana Amora Tarnowskiego już na początku XVI wieku zaczęto wznosić mieszczkańskie kamienice z podcieniami. Pierwszy tarnowski Ratusz był budowlą gotycką (zachował się detal w postaci ostrołukowego nadproża portalu w sieni na parterze), pod koniec XVI wieku uległ gruntownej przebudowie w stylu renesansowym. Charakterystyczna attyka okrywająca dach nawiązuje kształtem do tej na krakowskich Sukiennicach. Blendy na wysokości piętra prawdopodobnie ozdobione były portretami członków rodu Tarnowskich, natomiast 14 maszkaronów symbolizowało członków rady miejskiej. Tarnowski Ratusz znalazł się na tworzonym przez Stowarzyszenie Willa Decjusza „Szlaku Renesansu w Małopolsce”.

Kolejnym przystankiem na szlaku renesansu jest tarnowska katedra. Powstała ona w XIV wieku, wybudowana w stylu gotyckim. Na przestrzeni kolejnych stuleci była rozbudowywana (kaplice powstawały od XIV do XIX wieku, wieża przy nawie głównej najprawdopodobniej pod koniec XV wieku) i wzbogacana o kolejne elementy wystroju. Najcenniejszymi dziełami sztuki są monumentalne nagrobki. Renesansowy pomnik nagrobny Jana (1488-1561) i Jana Krzysztofa (1537-1567) Tarnowskich to dzieło wybitnego włoskiego artysty Giovanniego Marii Padovana (1493-1574). Bogaty program treściowy, liczne symbole i samo wyobrażenie postaci zmarłych – jako rycerzy w zbrojach ukazanych we śnie – wpisują się w filozofię odrodzenia i mogą być kanwą dla szerszej opowieści o czasach renesansu. *Vis-à-vis* pomnika Tarnowskich znajduje się pomnik Ostrogskich – Janusza (ok. 1554-1620) i jego pierwszej żony Zuzanny z Seredych. Ten zabytek z kolei nosi już cechy sztuki manierystycznej – klęczące postaci zmarłych i dekoracja (w typie *horror vacui* – każde możliwe miejsce zajęte jest rzeźbą) w znacznej mierze oparta na motywach religijnych (scena ukrzyżowania i zmartwychwstania, postaci starotestamentowe – Dawid i Daniel), wanitatywnych (geniusz śmierci z pochodnią, anioł z wieńcem, czaszki, szkielety) oraz panopliach. Pomniki te są największymi w Europie nagrobkami, ich wysokość sięga odpowiednio 13,8 m (pomnik nagrobny Tarnowskich, szerokość – 5,6 m) oraz 12,9 m (pomnik nagrobny Ostrogskich, szerokość – 7,9 m). W Katedrze warto również zobaczyć pomnik nagrobny Barbary z Tęczyńskich Tarnowskiej (ok. 1490-1521) z warsztatu Bartolomeo Berrecciego (ok. 1480-1537), który uważany jest za najpiękniejszą w Europie rzeźbę

renesansową przedstawiającą kobietę. Ten sam włoski artysta jest autorem Pomnika Trzech Janów ufundowanego przez hetmana Jana Tarnowskiego.

Dom Mikołajowski to jedna z najstarszych kamieniczek w Tarnowie, wzniesiona w 1524 roku (co potwierdza data zapisana cyframi arabskimi i rzymskimi nad kamiennym portalem drzwi wejściowych oraz na kamiennym portalu wewnętrznym). Wyróżnia się bogatą wczesnorenesansową kamieniarką i wraz z otoczeniem dawnej Akademioli, Domu Mansjonariuszy oraz Scholasterii tworzy chętnie odwiedzany i fotografowany nie tylko przez turystów zaułek przy katedrze. Obecnie jest to siedziba Muzeum Diecezjalnego.

Pochodzący z II poł. XIV wieku Dom Florencki (siedziba tarnowskiego oddziału PTTK, ul. Żydowska) jest kolejnym przykładem architektury doby renesansu. Na uwagę zasługuje frontowa elewacja budynku, która na poziomie piętra podwieszona jest na kamiennych kroksztynach.

Ostatnim przystankiem na szlaku tarnowskiego renesansu są ruiny Zamku Tarnowskich na Górze Św. Marcina, z której rozpościera się panoramiczny widok na cały Tarnów i jego okolice.

- **Żydowski Tarnów** – Żydzi zamieszkiwali Tarnów już w czasach średniowiecza i zajmowali się głównie handlem. W 1581 roku ówczesny właściciel miasta – Konstanty Ostrogski wydał im przywilej pozwalający na sprzedaż w domach, kramach i na Rynku. Osiedlali się przy ulicach Żydowskiej i Wekslarskiej, gdzie zachowały się pochodzące z XVII i XVIII wieku kamienice z wąskimi ścianami frontowymi, sieniami i małymi podwórkami oraz niewielkimi przesmykami pomiędzy budynkami. W niektórych framugach drzwi wejściowych można odnaleźć ślady po mezuzie, a w oknach – żelazne okiennice dawnych sklepów.

Z ulicy Żydowskiej furtką można przejść do placu, na którym od XVII wieku stała synagoga. Żydowski dom modlitwy została zniszczony podczas II wojny światowej, a jedynym ocalałym elementem jest Bima. Plac został wyremontowany i obecnie odbywają się na nim koncerty i inne wydarzenia organizowane przez Komitet Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej.

Podczas niemieckiej okupacji na Rynku przeprowadzane były aresztowania i egzekucje Żydów. Na ścianie narożnego budynku (ul. Żydowska) znajduje się tablica upamiętniająca likwidację getta (2 września 1943 roku), które ograniczone było następującymi ulicami (nazwy obecne, w nawiasie podano nazwy z okresu II wojny światowej): Wałową od rogu ul. Lwowskiej do ul. Goldhammera (Żołnierskiej), od ul. Goldhammera do ul. Mickiewicza (Drukarskiej), ul. Mickiewicza, ul. Szpitalna od szpitala do Cmentarza Żydowskiego, ul. Słoneczna od Cmentarza Żydowskiego do ul. Jasnej (Krawieckiej) i ul. Lwowska od ul. Jasnej do ul. Wałowej.

Nazwa ulicy Eliasza Goldhammera (1851-1912) została nadana w 1913 roku dla upamiętnienia zasług wiceburmistrza tarnowskiego (podczas II wojny światowej na krótko nazwa została zmieniona na ul. Żołnierską). Poszczególne kamienice mają swoją historię związaną z tarnowskimi Żydami – w budynku nr 1 aż do roku 1993 mieścił się dom modlitewny, nr 3 – jeden z najlepszych w Tarnowie hotel należący do Hermana Soldingera, a nr 5 – Towarzystwo Kredytowe. Natomiast elewację kamienicy nr 6 zdobią zachowane napisy, które w języku polskim i jidysz reklamują dania restauracyjne.

Tarnowska mykwa, czyli żydowska łaźnia rytualna, została wzniesiona w 1904 roku w stylu mauretańskim (obecnie budynek jest własnością prywatną). 13 czerwca 1940 roku Niemcy zamknęli w niej 753 mężczyzn (wśród nich byli też Żydzi), którzy nazajutrz zostali wywiezieni do obozu KL Auschwitz. Upamiętnieniem tych wydarzeń jest nazwa placu: Więźniów KL Auschwitz oraz pomnik, przy którym odbywają się uroczystości pielęgnujące pamięć o Szoa.

Cmentarz Żydowski to jedna z największych (3,2 ha, około 6 000 nagrobków), najstarszych (sprzed 1581 roku) i najlepiej zachowanych żydowskich nekropoli na terenie Polski południowej. W czasie okupacji był miejscem masowych egzekucji Żydów z tarnowskiego getta. Oryginalna żelazna brama cmentarza została подарowana przez ówczesnego Prezydenta RP Lecha Wałęsę (w 1991 roku) Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie, gdzie wystawiona jest do dziś.

W ciągu ulicy Lwowskiej znajduje się Rondo Dagnanów – to tarnowska rodzina, która podczas wojny udzielała schronienia osobom pochodzenia żydowskiego przetrzucanym z Tarnowa na Węgry. Trwają starania Ambasady Izraela w Polsce o uhonorowanie rodziny Dagnanów tytułem „Sprawiedliwych wśród Narodów Świata” nadawanym przez Instytut Yad Vashem w Jerozolimie.

- **Szlak Generała Józefa Bema** rozpoczyna się na placu jego imienia, przy którym stał dom – miejsce urodzenia „krwawej gwiazdy Ostrołęki”, o czym informuje tablica pamiątkowa. W Muzeum Okręgowym przechowywane są pamiątki związane z życiem i działalnością wojskową Józefa Bema.

Przy ulicy Wałowej od 1983 roku stoi pomnik Generała Józefa Bema (aut. Bogdany Drwal i Stefana Niedorezzo) ufundowany przez mieszkańców Tarnowa. Plac wokół pomnika został w 2018 roku nazwany placem Węgierskim z okazji narodowej pielgrzymki Węgrów, którzy podarowali miastu Ławkę Przyjaźni. Rok wcześniej na ścianie sąsiedniego budynku tarnowska artystka Anna Kropiowska wykonała mural przedstawiający gen. Bema – jest to fragment *Panoramy siedmiogrodzkiej* Jana Styki (1858-1925), bitwa pod Sybinem (1849). W 1929 roku do Tarnowa sprowadzono prochy gen. Bema. Z uwagi na fakt, iż pod koniec życia przeszedł on na islam, nie mógł być pochowany ani w kościele, ani na cmentarzu katolickim. Powstał wówczas pomysł budowy mauzoleum na wysepce w Parku

Strzeleckim. Projekt wykonał krakowski artysta Adolf Szyszko-Bohusz (1883-1948). Miejsce pochówku bohatera trzech narodów jest chętnie odwiedzane przez Węgrów – nie tylko turystów, ale również dyplomatów i przedstawicieli najwyższych władz (w 1998 roku, w 150. rocznicę Wiosny Ludów wieniec przy mauzoleum składał prezydent Węgier Árpád Göncz).

Kolejnym punktem na szlaku jest Skwer Sándora Petöfiego (1823-1849), adiutanta gen. Bema, poety węgierskiego, uczestnika powstania węgierskiego, na którym ustawiona została Brama Seklerska – dar narodu węgierskiego dla Tarnowa przekazana w dowód przyjaźni, z wyrytą inskrypcją: „Pokój wchodzącym, błogosławieństwo wychodzącym”.

Pod koniec XIX wieku Węgrzy zamówili u malarza Jana Styki monumentalny obraz (dł. 120 m, wys. 15 m) – *Panoramę siedmiogrodzką*. Obraz prezentowany był we Lwowie, Budapeszcie i Warszawie. Jednak ponieważ Węgrzy nie wypłacili artyście całej należnej kwoty, zięć Jana Styki pociął obraz na kawałki, które następnie trafiły w ręce prywatnych kolekcjonerów. Do tej pory odnaleziono 38 fragmentów obrazu, spośród których 20 jest własnością Muzeum Okręgowego w Tarnowie (które nie ustaje w poszukiwaniu kolejnych elementów). Fragmenty dzieła prezentowane są w Galerii Panorama na tarnowskim dworcu kolejowym.

- **Szlak Jana Szczepanika:** z wybitnym wynalazcą, zwanym polskim Edisonem związane są dwie kamienice – przy ul. Chopina 11 oraz ul. Sowińskiego 11, w których mieszkał i pracował. Na placu nazwanym jego imieniem obok popiersia wynalazcy ustawione zostały plansze przedstawiające życiorys i opisy jego wynalazków. Przy placu mieści się szkoła, w której działa Fundacja im. Jana Szczepanika, stawiająca sobie za cel m.in. „pielęgnowanie pamięci i popularyzowanie wiedzy o Patronie, współpracę ze środowiskami gospodarki, techniki, instytucjami i organizacjami społecznymi, popieranie i promocję różnych dziedzin życia kulturalnego i naukowego”. Uczniowie angażują się w różne projekty – np. Małopolska Noc Naukowców czy organizacja konkursów wiedzy o Tarnowie i regionie tarnowskim. Po drugiej stronie ulicy Mickiewicza, *vis-à-vis* placu, przy wsparciu Fundacji tarnowski plastik Jacek Adamczyk zaprojektował „Przystanek Polskiego Edisona Jana Szczepanika” – wiatą przystankowa została oklejona opisanymi zdjęciami genialnego wynalazcy i jego prac, natomiast w przejściu podziemnym pod ulicą Mickiewicza od kilku lat umieszczone są tzw. „Głowy Szczepanika” – półki do bookcrossingu (zaprojektowane również przez Jacka Adamczyka). Jan Szczepanik osiedlił się w Tarnowie w 1902 roku i mieszkał tu do końca życia. Pochowany jest na Starym Cmentarzu.

W ostatnich latach przy ulicy Wałowej przybyło wiele miejsc, które cieszą się dużą popularnością wśród mieszkańców i turystów. Przed budynkiem dawnej Miejskiej Kasy Oszczędności z Salą Lustraną, w 2004 roku stanęła Ławeczka Poetów – ławka pomnikowa

z rzeźbami przedstawiającymi: Zbigniewa Herberta (1924-1998), Agnieszkę Osiecką (1936-1997) i Jana Brzechwę (1898-1966). Nieopodal, w Zakątku Króla Władysława Łokietka stoi największy w Polsce pomnik tego władcy, który w jednej ręce trzyma miecz, a w drugiej Akt Lokacyjny Tarnowa. Replika przystanku tramwajowego z ławeczką, fragmentem torów i tablicą z rozkładem jazdy to wierne odwzorowanie prawdziwego przystanku, gdyż na początku XX wieku po Tarnowie rzeczywiście jeździły tramwaje. U zbiegu ulic Wałowej i Rybnej w 2008 roku odsłonięto pomnik urodzonego w Tarnowie pisarza, poety, dramaturga, tłumacza m.in. dzieł Shakespeare'a oraz znawcy Biblii – Romana Brandstaettera (1906-1987). Na końcu ulicy Wałowej od 1989 roku stoi pomnik Generała Józefa Bema, a w 2018 roku umieszczono przy nim Ławkę Przyjaźni – dar narodu węgierskiego dla Tarnowa (plac Węgierski).

W pobliżu ścisłego centrum miasta jest też wiele innych atrakcji, które można obejrzeć, zwiedzając miasto: drewniane kościoły – Matki Bożej Szkaplerznej na Burku i Trójcy Świętej na Terlikówce, Stary Cmentarz z licznymi dziełami sztuki sepulkralnej oraz miejscami pochówku znanych osób (m.in. „burmistrza niepodległości” Tadeusza Tertila (1864-1925) czy wybitnego wynalazcy Jana Szczepanika), neogotycki kościół Świętej Rodziny autorstwa Jana Sas-Zubrzyckiego (1860-1935) oraz pobliska kosmiczna fontanna – w formie układu słonecznego, Park Strzelecki z Mauzoleum Generała Józefa Bema oraz budynkiem Bractwa Strzeleckiego – siedzibą Biura Wystaw Artystycznych. Na placu handlowym (tzw. Burek) w 2014 roku została umieszczona grająca rzeźba kataryniarza, nawiązująca do autentycznej postaci z przedwojennego Tarnowa.

Obecny wygląd centrum Tarnowa ukształtowany został w dobie autonomii galicyjskiej (1867-1918), kiedy to wzniesionych zostało wiele obiektów użyteczności publicznej, jak i kamienic przy ulicach: Wałowej, Krakowskiej i Lwowskiej. Po częściowym przekazaniu przez władze austriackie rządów Polakom, wzrosło znaczenie samorządów – tarnowscy burmistrzowie dbali o rozwój miasta, a ślady ich działalności są widoczne do dziś. Powszechne w tym okresie było zatrudnianie tzw. budowniczych miejskich – urzędników, którzy projektowali budowle miejskie i zatwierdzali inwestycje prywatne. W Tarnowie najwybitniejszym budowniczym był Karol Polityński (1846-1887), który studiował architekturę i inżynierię we Lwowie, Wiedniu i Berlinie. W swoich projektach stosował eklektyczne rozwiązania, nawiązując do renesansu, a w budownictwie sakralnym – do romanizmu. Zaprojektował Gmach Szkoły Wydziałowej Męskiej (obecnie Szkoła Podstawowa nr 24, ul. Kopernika 5), Gmach Tarnowskiej Kasy Oszczędności z reprezentacyjną Salą Lustrzaną (ul. Wałowa 10), Dom Wilhelma Müldnera, później Zakład Kąpielowy Neptun (ul. Kaczkowskiego 4) oraz kamienice: Hausera (ul. Krakowska 19), Mojżesza Lipschutza (ul. Krakowska 2), u zbiegu ulic Wałowej i Katedralnej oraz przy placu Kazimierza Wielkiego 4. Był on również autorem projektu nieistniejącego kościoła Zakonu

Siostr Urszulanek Unii Rzymskiej oraz kościoła Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri, stowarzyszenia kapłanów zwanych potocznie filipinami.

Drugim tarnowskim budowniczym miejskim, który znacznie przyczynił się do powstania wielu istniejących do dziś budowli, był Szczęsny Zaremba (1851-1923). Wykonał on prawie 60 projektów w stylu eklektyzmu i późnego historyzmu (neobaroku), według których powstały m.in. gmach obecnego III Liceum Ogólnokształcącego (ul. Brodzińskiego 6), budynek Poczty (ul. Mickiewicza 6), budynek Sokoła (obecnie Teatr im. Ludwika Solskiego), Koci Zamek (ul. Batorego 13), ogrodzenie Parku Strzeleckiego i tzw. Domek Ogrodnika, jak również wiele budynków mieszkalnych przy ul. Krakowskiej (numery: 6, 35, 47-49), Wałowej 13, Krasińskiego 8 czy Bandrowskiego (obecnie Komenda Policji). Szczęsny Zaremba zajmował się też przebudową istniejących budowli (Ratusz, łaźnia żydowska, Hotel Krakowski, budynek koszar przy ul. Mickiewicza – obecnie Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa).

W czerwcu 1929 roku z połączenia dwóch podtarnowskich wsi (Dąbrówki Infulackiej i Świerczkowa) powstały Mościce – nowa jednostka administracyjna, nazwana na cześć prezydenta Ignacego Mościckiego (1867-1946) – inicjatora utworzenia przemysłowej dzielnicy Tarnowa (przyłączone do Tarnowa w 1951 roku). Równoległe do fabryki powstawało osiedle, którego mieszkańcy mieli mieć jak najlepsze warunki życia. W myśl tej idei powstała „dzielnica-ogród”, której układ urbanistyczny został wpisany do rejestru zabytków. Na terenie Mościc urządzono trzy parki – Kwiatkowskiego, hr. Muchy oraz Sośnina, natomiast przy regularnie założonych drogach powstały aleje drzew, od których wzięły swoje nazwy ulice (Głogowa, Jarzębinowa, Kasztanowa, Topolowa, Białych Klonów, Czerwonych Klonów). W Mościcach znajduje się wiele atrakcyjnych budowli wzniesionych w stylu modernizmu, wśród nich: budynek Dyrekcji Zakładów, Kasyno, Pałacyk Kwiatkowskiego (wzorowany na Pałacu Łazienkowskim w Warszawie, inne nazwy to: „Dom Chemika”, „Willa Mościckiego”, „Dyrektorówka”), wzniesiony w połowie XX wieku kościół Najświętszej Marii Panny Królowej Polski. Przy wale rzeki Białej znajduje się fortalicjum – budynek strażnicy kolejowej, element austriackiego systemu fortyfikacyjnego z czasów I wojny światowej (obiekt nie jest dostępny dla zwiedzających, jednak bardzo dobrze widać go z pociągu na trasie Kraków-Tarnów). W latach 50. XX wieku w Mościcach wybudowano przedszkole przeznaczone dla dzieci pracowników Zakładów Azotowych oraz stadion piłkarsko-żużlowy. W kolejnych dwóch dekadach powstał stadion lekkoatletyczny, hala sportowo-widowiskowa (pierwotnie lodowisko – obecnie po gruntownej modernizacji Arena Jaskółka Tarnów) i dawny Dom Kultury Zakładów Azotowych (obecnie Centrum Sztuki Mościce – budynek uzyskał aktualny wygląd po remoncie zakończonym w 2006 roku). Najwyższy budynek w Mościcach – hotel Cristal Park*** to niegdysiejszy hotel robotniczy, za którym wylania się Dom Sportu (z halą

sportową i krytym basenem). W Mościcach organizowane są spacer z przewodnikiem, przybliżające historię tego osiedla.

Zasoby Tarnowa umożliwiają realizowanie turystyki miejskiej, ale również edukacyjnej, która może się koncentrować wokół kilku tematów i w zależności od wieku odbiorców, poziomu zaawansowania ich wiedzy i stopnia szczegółowości treści przekazywanych przez przewodnika, może przybrać każdą z zaproponowanych form, tj. podróże studyjne, podróże tematyczne, podróże seminaryjne.

Turystyka etniczna

W Tarnowie widoczne są ślady obecności różnych grup etnicznych. Jak podaje Adam Bartosz, w polskich miastach mocna pozycja ekonomiczna Żydów oraz ich duża liczebność były powodami konfliktów z ludnością chrześcijańską. Inaczej było w Tarnowie, na dowód czego warto przytoczyć wspomnienia ostatniego przewodniczącego gminy żydowskiej Abrahama Chometa (1892-1978), który w taki sposób opisywał relacje w wielokulturowym Tarnowie: „Być może, że było to jedyne miasto w Rzeczypospolitej, w którym w Radzie Miejskiej obywatele różnych narodowości i religii pracowali w pokoju i harmonii dla dobra ogółu” [Bartosz 1989, s. 155]. W przededniu wybuchu II wojny światowej blisko połowę mieszkańców tego miasta stanowili Żydzi (szacuje się, że w 1939 roku było ich około 25 000, podczas gdy ogółem Tarnów zamieszkiwało 56 000 osób). Jak podają źródła Muzeum Historii Żydów Polskich Polin, w mieście działało ponad czterdzieści synagog i domów modlitwy [Wirtualny Sztetl, 2020] (m.in. Stara Synagoga przy ulicy Żydowskiej, Nowa – na rogu ulic Nowej i Waryńskiego, Tempel – ul. Św. Anny 7, Merzowej – ul. Goldhammera 5; domy modlitwy: ul. Lwowska 4, 6 i 10, ul. Szeroka 5, ul. Wekslarska 7, ul. Goldhammera 1). Z wojny ocalało kilka budynków dawnych instytucji żydowskich (np. liceum hebrajskie – obecnie Zespół Szkół Plastycznych, ul. Westwalewicza 6, szkoła Talmud Tora – ul. Sienna 5, Żydowskie Towarzystwo Kredytowe – ul. Goldhammera 5, Dom Robotniczy im. Bejnisha Michalewicza – ul. Ochronek 22, Hotel City – ul. Wałowa 21, kamienica z restauracją Goldberga – nazwy dań wypisane na elewacji budynku przy ul. Goldhammera 6 w jidysz), a na odrzwiach kilku domów zobaczyć można ślady po mezuzie – specjalnym pojemniku umieszczanym przy wejściu do domów mieszkalnych, w którym umieszczano mały arkusz pergaminu z zapisanymi wersetami Tory (ul. Bernardyńska 23, Rynek 12 i 21). Są to żywe ślady wielowiekowej obecności Żydów w Tarnowie, przerwanej tragicznymi wydarzeniami II wojny światowej.

Również w pozostałych miejscowościach regionu tarnowskiego odnaleźć można miejsca związane z historią Żydów – najczęściej są to cmentarze i pomniki w miejscach martyrologii:

- cmentarz nr 293 z okresu I wojny światowej w Zakliczynie – jeden z niewielu cmentarzy wojennych, na którym pochowani są wyłącznie żołnierze wyznania mojżeszowego – 11 żołnierz armii austrowęgierskiej i 1 żołnierz armii rosyjskiej [Frodyma 2006, s. 330];

- Las Buczyzna w Zbylitowskiej Górze koło Tarnowa – miejsce egzekucji ponad 6 tysięcy osób pochodzenia żydowskiego, do której doszło 15 czerwca 1942 roku, w późniejszych latach również mordowano tam m.in. Żydów z brzeskiego getta – całe rodziny. Szacuje się, iż w masowych grobach spoczywa łącznie około 8 tysięcy osób, w tym dzieci – przejmujący jest widok ich mogiły, na której do dziś składane są listy, zabawki i flagi Izraela. W Lesie Buczyzna na terenie cmentarza z okresu II wojny światowej wzniesiono Pomnik Ofiar Terroru Hitlerowskiego;
- Las Dąbry w Rzepienniku Strzyżewskim – miejsce przeprowadzonej w sierpniu 1942 roku zbiorowej egzekucji 364 Żydów upamiętnionej pomnikiem z Gwiazdą Dawida.

Współcześnie potomkowie tarnowskich Żydów (głównie ze Stanów Zjednoczonych i Izraela) przybywają do Tarnowa, aby zobaczyć ocalałą z działań wojennych Bimę Starej Synagogi, pomnik Pierwszego Transportu Więźniów do KL Auschwitz czy pochylić się nad macewami przodków pochowanych na Cmentarzu Żydowskim – kirkucie – będącym jedną z najstarszych nekropolii żydowskich w Polsce (powstał przed 1581 roku). Oprócz nagrobków wielu wybitnych osobistości (rabinów, cadyków i znanych rodzin: Maschlerów, Merzów, Szancerów, Aberdamów) o ciekawych formach i detalach architektonicznych (interesującą dla turystów może być propozycja odczytywania i wyjaśniania ich symboliki) na cmentarzu znajduje się pomnik – złamana kolumna, pozostałość po zniszczonej Nowej Synagodze. Jest to również miejsce zagłady 25 tysięcy Żydów wymordowanych przez nazistowskiego okupanta w latach 1942-1943. Od 1995 roku w połowie czerwca Muzeum Okręgowe wraz z Komitetem Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej w Tarnowie organizuje Dni Pamięci Żydów Galicyjskich Galicjaner Sztetl. Obchodom rocznicy masowych mordów i utworzenia getta towarzyszą wystawy, modlitwy, koncerty, jak również zwiedzanie miejsc związanych z historią i zagładą Żydów w Tarnowie i okolicach.

Oprócz wspomnianego Komitetu Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej w Tarnowie działa również Fundacja Antyschematy 2, której misją jest „wspieranie działań edukacyjnych na rzecz walki z ksenofobią, rasizmem i dyskryminacją, promocja pokojowego współistnienia w wielokulturowym środowisku oraz ochrona miejsc pamięci” [Antyschematy 2, 2020]. Fundacja zrealizowała trzy edycje projektu „Tarnowskie Macewy”, w ramach którego wolontariusze ewidencjonowali nagrobki na cmentarzu żydowskim, aby przywrócić pamięć o osobach tam spoczywających.

W kwietniu 2018 roku otwarto przy ulicy Wałowej pierwszą w Tarnowie (po przeszło siedemdziesięciu latach) kawiarnię koszerną „The Nosh – Kosher Cafe”. Jak przekonują właściciele, tego typu obiekt jest bardzo potrzebny w mieście odwiedzanym przez tysiące Żydów, którzy do tej pory musieli przywozić ze sobą produkty koszerne [The Nosh, 2020]. Również turyści nie będący na diecie koszernej mogą w kawiarni spróbować tradycyjnej kuchni żydowskiej.

Kolejną grupą etniczną, której dzieje zapisały się w historii regionu tarnowskiego, są Romowie. Stała wystawa „Romowie. Historia i kultura” w tarnowskim Muzeum Etnograficznym została otwarta w 1979 roku. Placówka ta ma w swojej ofercie warsztaty pt. „Historia i kultura Romów” (zajęcia na bazie wystawy) oraz „Na romskim szlaku” (ścieżka edukacyjna prowadzona na zasadzie gry połączonej z przebieraniem się w stroje cygańskie i pokazem multimedialnym przybliżającym kulturę romską). W sezonie letnim na zapleczu XVIII-wiecznego dworu prezentowane są wozy taborowe. Od 1996 roku każdego lata organizowany jest Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów – ta cykliczna impreza przypominająca o wkładzie społeczności romskiej w kulturę Tarnowa i okolic, jak również upamiętniająca tragiczne dla tej grupy wydarzenia (wozy wyruszają z Tarnowa i przemieszczają się pomiędzy miejscowościami związanymi z martyrologią Romów: Żabno – mogiła 49 Romów zamordowanych przez Niemców w 1943 roku, Bielcza, Borzęcin, Szczurowa) od lat cieszy się ogromnym zainteresowaniem mieszkańców, turystów oraz dziennikarzy i naukowców. Dla Romów jest okazją do spotkania i – jak piszą organizatorzy: „dla młodych jest to możliwość zasmakowania namiastki życia taborowego, a dla starszych jego wspomnienie”.

Silne są związki Tarnowa z Węgrami – Kiskőrös czy Veszprem to dwa miasta partnerskie, których władze i mieszkańcy chętnie odwiedzają miasto rodzinne i miejsce spoczynku wspólnego bohatera narodowego – generała Józefa Bema. W Tarnowie istnieje wiele obiektów, będących dowodem przyjaźni obu narodów. Fundacja Irott Szó i miasto Sepsiszentgyörgy w 2001 roku podarowało Tarnowowi Bramę Seklerską, nawiązującą do dziedzictwa plemienia, które w średniowieczu miało za zadanie obronę granic Królestwa Węgierskiego. Z drugiej strony był to naród niezwykle gościnnie, który nie zamykał bram, wierząc w dobre intencje przybywających. Podczas Narodowej Pielgrzymki Węgrów na Jasną Górę w czerwcu 2018 roku Tarnów znalazł się na trasie przejazdu 800 pielgrzymów. Była to okazja do odsłonięcia kolejnego daru – ławki przyjaźni polsko-węgierskiej, która została umieszczona obok pomnika Generała Józefa Bema przy ulicy Wałowej. Plac przy pomniku został nazwany placem Węgierskim. Miejscem odwiedzanym przez wycieczki z Węgier jest Mauzoleum Bema (z napisami w trzech językach: polskim, węgierskim i arabskim: „Bem Apó” – „Ojczulek Bem”) w Parku Miejskim zwanym Strzeleckim. To tam wobec uporu ówczesnego biskupa tarnowskiego Leona Wałęgi (1859-1933) i niewyrażenia zgody na pochowanie konwertyty na islam w ziemi prochy bohatera trzech narodów 30 czerwca 1929 roku spoczęły w specjalnie wybudowanym obiekcie na wyspie na środku stawu.

Od 2016 roku w Tarnowie organizowane jest Forum Gospodarcze Polonii Świata – impreza mająca na celu promocję gospodarczą miasta za granicą, szczególnie wśród biznesmenów polonijnych. Jak podają organizatorzy, „byli mieszkańcy Regionu Tarnowskiego i ich rodziny stanowią jedną z najbardziej licznych grup Polonii żyjącej

w różnych zakątkach świata, szczególnie na terenie Ameryki Północnej” [FGPŚ 2020]. Z przeprowadzonego przez Małopolską Organizację Turystyczną badania ruchu turystycznego w Małopolsce w 2018 roku wynika, że najważniejszymi źródłami informacji na temat Małopolski oraz jej atrakcji dla turystów krajowych i zagranicznych jest rodzina (odpowiednio: 38,9%; 33,4%) i znajomi (35,8%; 32,2%) [Borkowski 2018, s. 17]. Z tego powodu obecność polonijnych przedsiębiorców stanowi doskonałą okazję do promocji Tarnowa, będąc nierzadko pretekstem do podróży sentymentalnych dla osób, które same wyemigrowały lub są potomkami emigrantów z tego regionu.

Kulturowa turystyka militarna

W Tarnowie zachowały się zabytki o charakterze obronnym, które stanowią fragmenty średniowiecznych murów miejskich z okazałą półbasztą. Ta ostatnia niedawno została odsłonięta dzięki wyburzeniu kamienicy przy ul. Wałowej 25.

Na wystawie „W kontuszu i przy szabli” (Muzeum Okręgowe, Ratusz) poświęconej kulturze sarmackiej prezentowane są eksponaty ze zbiorów Książąt Sanguszków. W Zbrojowni sarmackiej – prezentowana jest kolekcja polskich i orientalnych militariów z XVII, XVIII i XIX wieku, m.in. uzbrojenie ochronne ciężkozbrojnej jazdy polskiej, unikatowa kopia husarska (o długości prawie 5 m), szable polskie, broń orientalna, oporządzenie jeździeckie oraz dwa kompletne paradne rzędy końskie w typie wschodnim i ściany namiotu z I połowy XVIII wieku, wykonanego według wzorów tureckich. Druga sala to tzw. Zbrojownia myśliwska, w której można obejrzeć broń palną używaną do polowań i sportu, jak również oręż służący do samoobrony i pojedynków. Na wystawie umieszczone są również przykłady broni miotającej – trzy kusze, a uzupełnienie ekspozycji stanowią elementy ekwipunku myśliwego: prochnice, rogi oraz wabik myśliwski – tzw. tryton, wykonany z muszli ślimaka morskiego.

W XIX wieku na potrzeby stacjonującego w Tarnowie garnizonu wzniesiono szereg budynków, które zachowały się do czasów współczesnych i są wykorzystywane przez różne instytucje publiczne. Obecna siedziba Polskiego Związku Emerytów przy ul. Piłsudskiego 24 to dawny szpital wojskowy. Przy ulicy Mickiewicza zlokalizowane były tzw. koszary górne (obecnie siedziba Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie), które pierwotnie pełniły funkcję drugiego szpitala wojskowego. Trzeci szpital wojskowy mieścił się w gmachu obecnego Pałacu Młodzieży przy ul. Piłsudskiego. Przy ul. J. Dąbrowskiego, na terenie dawnych ogrodów bernardyńskich wzniesiono zespół budynków gospodarczych, a obok ogrodu miejskiego zorganizowano strzelnicę wojskową. Dzisiejszy budynek Policji przy ul. Bandrowskiego to w przeszłości szkoła ekwitacyjna, natomiast przy ul. Szkotnik były tzw. koszary dolne (siedziba tarnowskiego okręgu Światowego Związku Żołnierzy AK i OHP).

W 2009 roku osiem województw przystąpiło do realizacji wspólnego przedsięwzięcia – wytyczenia Szlaku Frontu Wschodniego I Wojny Światowej, na którym znalazł się również

Tarnów z następującymi obiektami: Pomnik Nieznanego Żołnierza, siedziba garnizonu austriackiego, siedziba garnizonu rosyjskiego, koszary, szpital wojskowy, cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej (nr 200 – przy ulicach Łukasiewicza i Chyszowskiej; nr 201 – w południowej kwaterze Cmentarza Żydowskiego, nr 202 – między ulicami: Starodąbrowską, Szpitalną i al. Matki Bożej Fatymskiej, nr 203 – niewielka prostokątna kwatera w północno-wschodniej części cmentarza komunalnego w Tarnowie-Krzyżu, miejsce pochówku 35 żołnierzy armii rosyjskiej z wysokim betonowym krzyżem prawosławnym – jedynym zachowanym obiektem, gdyż cmentarz po II wojnie światowej został zniszczony). W regionie tarnowskim znajduje się łącznie 117 cmentarzy wojennej z tego okresu. W ich budowę zaangażowani byli rzeźbiarze, malarze, architekci, inżynierowie budownictwa i wojskowi różnych narodowości (Polacy, Niemcy, Austriacy, Słowacy i Czesi), którzy projektowali cmentarze, wkomponowując je w naturalne otoczenie – tak więc cmentarze te są ulokowane na kulminacjach wzgórz, w miejscach widokowych, przy drogach oraz na miejscach ważnych bitew [Frodyma 2006, s. 26-27].

Tarnów promuje się jako „Pierwsze Niepodległe” – miasto, które odzyskało niepodległość już 30 października 1918 roku. Stulecie tego wydarzenia było okazją do organizacji koncertów, wystaw i wielu imprez towarzyszących. Uruchomiona została (i działa nadal) strona internetowa niepodlegly.tarnow.pl, na której w atrakcyjny wizualnie i wartościowy merytorycznie sposób (stare fotografie i mapy) przedstawione jest kalendarium I wojny światowej, szczegółowo opisane drogi do niepodległości, biogramy, interaktywna mapa „Tarnowski Szlak Niepodległości” z odnośnikami w postaci fotografii i informacji o najważniejszych miejscach.

Upamiętnieniem dramatycznych losów mieszkańców miasta w okresie II wojny światowej jest Szlak Żołnierzy II Wojny Światowej. Wytyczone zostały dwie wirtualne trasy, które prowadzą przez miejsca związane z działaniami wojennymi i pamięcią o nich: dworzec PKP (tablica upamiętniająca wybuch bomby 28 sierpnia 1939 roku, obelisk na peronie 1 poświęcony pierwszemu transportowi więźniów do KL Auschwitz), Dworzec Autobusowy (tablica informująca o historii pocisku V2 i operacji Most III), kościół Księża Misjonarzy (pełnił funkcję kościoła garnizonowego), Izba Pamięci Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Tarnów z pomnikiem 16. Pułku Piechoty Ziemi Tarnowskiej, plac Więźniów KL Auschwitz z pomnikiem pierwszego transportu do KL Auschwitz, pomnik Ofiar Stalinizmu. Druga trasa wiedzie od dworca PKP przez ulicę Bema do ulicy Urszulańskiej, przy której znajduje się kościół św. Maksymiliana Marii Kolbego oraz budynek, w którym miało swoją siedzibę gestapo (pod nr 16 – trwają starania o utworzenie w tym miejscu Izby Pamięci Narodowej), Pomnik Walki i Męczeństwa przy Starym Cmentarzu, Rynek – miejsce zagłady ludności żydowskiej (tablica pamiątkowa na budynku narożnym przy ul. Żydowskiej). Najważniejszymi miejscami pamięci i pomnikami martyrologii okresu II wojny światowej

na terenie powiatu tarnowskiego są: Las Buczyna w Zbylitowskiej Górze koło Tarnowa, Las Kruk w Skrzyszowie (pomnik 53 osób rozstrzelanych przez hitlerowców w latach 1939-1945 oraz miejsce egzekucji ponad 400 więźniów z Tarnowa straconych przez SS i Gestapo) [Miejsca pamięci narodowej, 2020].

W wielu miejscowościach regionu zobaczyć można pomniki, tablice pamiątkowe, głązy upamiętniające ofiary II wojny światowej, przy których często ustawiane są tablice informacyjne, informujące turystę o przebiegu walk i lokalnych bohaterach. Na ziemi tarnowskiej żywa jest pamięć o Batalionie Barbara 16. PP AK oraz o ofiarach zbrodni katyńskiej – w Tarnowie powstała symboliczna „Aleja Dębów Katyńskich”, dęby pamięci zostały zasadzone również w Tuchowie.

Turystyka religijna

Jako siedziba diecezji Tarnów jest atrakcyjnym celem turystyki religijnej. Oprócz omówionego wcześniej Muzeum Diecezjalnego, w mieście znajduje się wiele kościołów (w tym trzy sanktuaria), które stanowią cel podróży motywowanych zarówno względami religijnymi (pielgrzymki), jak i poznawczymi. Z diecezją tarnowską związanych jest wielu świętych i błogosławionych, a w samym Tarnowie żywy jest kult św. Jana Pawła II, św. Franciszka i Hiacynty Marto (dzieci fatimskich), bł. Karoliny Kózki, św. Maksymiliana Marii Kolbego czy bł. ks. Romana Sitki. Liczni pielgrzymi przybywają do Tarnowa na odpusty i inne wydarzenia religijne o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym.

W 1987 roku do miasta przybył z pielgrzymką Jan Paweł II (1920-2005). W Pałacu Biskupim przy ul. Mościckiego 6 jest drugie (po „krakowskim” – przy ul. Franciszkańskiej 3) okno papieskie, z którego Jan Paweł II przemawiał do wiernych zgromadzonych tam 9 czerwca 1987 roku. Następnego dnia podczas mszy na obrzeżach największego osiedla mieszkaniowego (tzw. Falklandów) beatyfikował Karolinę Kózkę (1898-1914). Wydarzenie to zgromadziło tłumy wiernych (2-2,5 miliona), a obecnie w tym miejscu stoi kościół pw. Błogosławionej Karoliny Kózki (największy kościół w diecezji tarnowskiej), w którym znajdują się pamiątki po tym historycznym wydarzeniu: tron papieski i ołtarz z ambonką oraz obraz z procesu beatyfikacji Karoliny Kózki. Przed kościołem w 30. rocznicę pontyfikatu (16 października 2008 roku) odsłonięto pomnik „Papież Promienisty” autorstwa rzeźbiarza Jacka Kucaby (ur. 1961). Papież Polak podczas jedynej pielgrzymki do Tarnowa modlił się też w Katedrze i na placu przed nią celebrował uroczyste nieszpory o Najświętszym Sakramencie z udziałem duchowieństwa. Warto również zaznaczyć, że przy południowej ścianie prezbiterium Bazyliki Katedralnej stoi pierwszy na świecie pomnik Jana Pawła II, autorstwa krakowskiego rzeźbiarza Bronisława Chromego (1925-2017). Monument został odsłonięty 29 czerwca 1981 roku.

Tarnowska Katedra, która w 1972 roku została podniesiona do godności bazyliki mniejszej, od 2006 roku jest Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej. Wierni pielgrzymują

do łaskami słynącej barokowej Piety z początku XVII wieku (przed nią modlił się Jan Paweł II), obok której umieszczono liczne wota dziękczynne, co świadczy o wyjątkowym kulcie figury Matki Bożej Bolesnej. Rzeźba przedstawia Maryję podtrzymującą zdjęte z krzyża ciało Jezusa. Co roku, od 8 do 15 września odbywa się Katedralny Tydzień Maryjny – na nabożeństwa przybywają wierni z Tarnowa i okolic.

Drugim dużym ośrodkiem kultu maryjnego w Tarnowie jest Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej. Początki kultu sięgają 1952 roku, kiedy to ówczesny proboszcz parafii Św. Józefa ks. Jan Marszałek (1913-1994) sprowadził figurę – zaczęto wówczas odprawiać nabożeństwa fatimskie. Początkowo w pierwsze soboty miesiąca, później tzw. niedziele fatimskie (w okresie od 13 maja do 13 października, na pamiątkę objawień). Obecnie tłumy wiernych z całej diecezji tarnowskiej i nie tylko gromadzą się na „wielkich odpustach fatimskich” w maju i październiku, natomiast, każdego 13-go dnia miesiąca między majem a październikiem organizowane są nabożeństwa, tzw. dni fatimskie, na zakończenie których o godzinie 21 odprawiany jest apel fatimski – modlitwa różańcowa z kazaniem oraz procesją wokół kościoła i oddaniem czci relikwiom dzieci, którym miała objawić się Matka Boża w Fatimie. Ponadto w każdą pierwszą sobotę miesiąca prowadzone są modlitwy przebłagalne – przez cały dzień do świątyni przybywają różne grupy pielgrzymów i odmawiają różaniec wynagradzający. Figura Matki Bożej Fatimskiej umieszczona jest w głównym ołtarzu kościoła. Otoczona jest tzw. „wirującym słońcem”, które nawiązuje do cudu słońca z ostatniego objawienia w Fatimie. Figura jest codziennie odsłaniana przed pierwszą i zamykana po ostatniej mszy świętej, przy dźwięku specjalnie skomponowanych fanfar. W kościele MB Fatimskiej na uwagę zasługują również witraże – w oknach od strony zachodniej przedstawione są postaci z dziejów Polski, które przyczyniły się do rozwoju chrześcijaństwa, po stronie wschodniej ukazano scenę objawień w Fatimie, natomiast witraż południowy upamiętnia ważne dla Kościoła wydarzenie – Sobór Watykański II. W bocznej kaplicy, zwanej Kaplicą Oświęcimską – mozaika „Pochód więźniów” nawiązująca do pierwszego transportu do obozu w Auschwitz oraz rzeźba Pana Jezusa na krzyżu w otoczeniu Matki Bożej i św. Maksymiliana Marii Kolbego [MB Fatimskiej, 2020]. Inicjatorem powstania tej kaplicy był pierwszy proboszcz parafii ks. Jan Marszałek – więzień obozów w Auschwitz i Dachau.

Drewniany kościół na Burku to Sanktuarium Matki Bożej Szkaplerznej. Sam budynek posiada dużą wartość historyczną – powstał prawdopodobnie na początku II połowy XV wieku, a badacze przypuszczają, że do jego budowy użyto drewna z kościoła parafialnego w centrum Tarnowa, który stał na miejscu obecnej Katedry. Jest to jeden z obiektów na Małopolskim Szlaku Architektury Drewnianej. W kościele znajduje się cudowny obraz Matki Bożej Szkaplerznej, do którego od wieków pielgrzymują wierni. Jednym z największych w regionie wydarzeń religijnych jest coroczny tygodniowy odpust (lipiec), na który przybywa wielu mieszkańców Tarnowa i okolic (również pieszo).

Oprócz wymienionych sanktuariów w Tarnowie jest też wiele kościołów o dużej wartości, jeśli chodzi o kult i/lub walory architektoniczne. Należy tu przede wszystkim wymienić:

- drewniany kościół Świętej Trójcy na Terlikówce (Małopolski Szlak Architektury Drewnianej) wzniesiony pod koniec XVI wieku. Obraz na ołtarzu (z 1595 roku) przedstawia Świętą Trójcę w odmianie ikonograficznej „Pieta Patris”;
- kościół Świętej Rodziny (księży misjonarzy) zaprojektowany został przez architekta Jana Sas Zubrzyckiego – autora ponad 40 świątyń neogotyckich, kościół w Tarnowie został zbudowany na gruncie ofiarowanym przez rodzinę Sanguszków dla księży ze Zgromadzenia Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, sprowadzonych do miasta w 1903 roku przez biskupa Leona Wałęę;
- kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa – był wznoszony przed II wojną światową (1935-1939) z inicjatywy bł. ks. Romana Sitki (1880-1942). Wybuch wojny przerwał prace budowlane, a świątynia była wykorzystywana jako magazyn armii niemieckiej oraz stajnia dla koni armii sowieckiej. Po wojnie kontynuowano budowę, a kościół został konsekrowany w 1984 roku przez ówczesnego biskupa tarnowskiego Jerzego Ablewicza (1919-1990). W jednej z naw umieszczono ołtarz bł. ks. Romana Sitki, który zginął śmiercią męczeńską w obozie koncentracyjnym w Auschwitz, aresztowany za nauczanie alumnów seminarium, którego był rektorem;
- kościół św. Maksymiliana Marii Kolbego, w którym od 2012 roku wystawione są relikwie świętego (w oryginalnym relikwiarzu z procesji beatyfikacyjnej w Rzymie w 1971 roku). „Podstawa relikwiarza jest w kształcie granic Polski z czasów II Wojny Światowej. Na pozłoczonej podstawie wyciśnięta jest postać św. Maksymiliana z napisem B. (tj. *beatus* – wówczas błogosławiony) *Maksymilianus Maria Kolbe*. Podstawa relikwiarza otoczona jest cierniem, który oznacza okupację hitlerowską. I na tej ziemi wyrastają dwa kwiaty: po lewej stronie lilia, a po prawej róża. Lilia jest koloru srebrnego i oznacza czystość; róża zaś jest koloru złotego i oznacza męczeństwo. Kwiaty te nawiązują do hagiograficznej opowieści o dwóch koronach – białej i czerwonej, jakie dwunastoletniemu wówczas Rajmundowi miała pokazać Maryja w kościele w Pabianicach. Kwiaty te splecione są sznurem franciszkańskim z trzema węzłami symbolizującymi składane przez franciszkanów śluby: posłuszeństwa, ubóstwa i czystości” [Rzeźwicki 2013].

Również w powiecie tarnowskim można zwiedzić kilka drewnianych kościołów (Małopolski Szlak Architektury Drewnianej) datowanych na okres od XV-XVIII wieku. Na Górze Św. Marcina we wsi Zawada od XV wieku stoi kościół parafialny pw. Św. Marcina z późnogotyckimi (krucyfiks i cztery płaskorzeźby) oraz barokowymi (ołtarz główny z obrazem św. Marcina) elementami wyposażenia. Kościółek otoczony jest tzw. sobotami, niskimi podcieniami, które dawały schronienie wiernym przybywającym dzień wcześniej

na niedzielne nabożeństwa. Inne warte obejrzenia drewniane kościoły w regionie to: późnogotycki kościół parafialny św. Mikołaja Biskupa w Brzozowej (1. poł. XVI w.), kościół św. Marcina Biskupa w Gromniku (XVIII w.), gotycki kościół Matki Bożej Gromnicznej w Siemiechowie (XV/XVI w.), kościół parafialny św. Stanisława Biskupa w Skrzyszowie (XVII w.), późnogotycki kościół św. Leonarda w Wojniczu (II poł. XVI w.).

Na terenie powiatu istnieją też sanktuaria, które mogą być zarówno celem turystyki religijnej, jak i przystankami na trasach turystycznych. Do najbardziej popularnych należą:

- Sanktuarium Bł. Karoliny Kózkówny w Zabawie (gm. Radłów; na szlaku Świętych i Błogosławionych Diecezji Tarnowskiej wytyczonym przez Oddział PTTK Ziemi Tarnowskiej) – w kościele Trójcy Przenajświętszej znajduje się grób z relikwiami bł. Karoliny oraz jej obraz beatyfikacyjny (na zewnątrz pomnik Jana Pawła II oraz grób Karoliny Kózki, w którym spoczywała przed wyniesieniem jej na ołtarze). W 2004 roku poświęcona została Kaplica Męczenników XX wieku i Ofiar Przemocy, a w bezpośrednim sąsiedztwie placu kościelnego – Pomnik Ofiar Wypadków Komunikacyjnych i Przemocy „Przejście” wraz z aleją pamięci ofiar wypadków samochodowych. W Zabawie można również obejrzeć wystawy poświęcone bł. Karolinie, historii parafii (w tym akcji Trzeci Most) oraz obrazy twórców ludowych, wieńce żniwne i sprzęt rolniczy. W 2017 roku parafia otrzymała niezwyklej dar – wrak amerykańskiego samolotu transportowego Douglas C-47 Skytrain/Dakota. Takiego samego, jaki posłużył do przeprowadzenia w lipcu 1944 roku akcji AK o kryptonimie Most III, której celem było dostarczenie aliantom dokumentacji i fragmentów pocisku V2 [RDN, 2017]. W pobliskiej wsi Wał Ruda, miejscu urodzenia bł. Karoliny zwiedzić można jej dom rodzinny (sam budynek został odbudowany, wewnątrz zawiera oryginalne wyposażenie oraz ruchomą miniaturę wioski galicyjskiej) oraz kaplicę, w pobliżu wytyczony został szlak męczeństwa (ze stacjami Drogi Krzyżowej). Po zwiedzeniu sanktuarium pielgrzymi mogą skorzystać z infrastruktury wypoczynkowej (plac zabaw, ogród, miejsce na ognisko) – oferta jest szczegółowo przedstawiona na stronie internetowej [Sanktuarium Zabawa, 2020];
- Sanktuarium Matki Bożej Tuchowskiej – przedmiotem kultu jest pochodzący z I poł. XVI wieku renesansowy cudowny obraz przedstawiający Matkę Bożą z Dzieciątkiem, do którego pielgrzymują tysiące wiernych (w tym pieszo) – każdego roku od 2 do 9 lipca odbywa się Wielki Odpust Tuchowski. Znaczenie obrazu: „Głowy Madonny i Dzieciątka, są zwrócone ku patrzącemu na obraz, oczy szeroko otwarte, spoglądają poważnie i jednocześnie z wielką dobrocią. Twarz Matki Bożej jest śliczna, młodziutka, promieniejąca matczyną miłością. Dzieciątko Jezus jest przedstawione w pełnej postaci z bosymi nóżkami. Jego prawa rączka spoczywa na błękitnej kuli zakończonej krzyżykiem, która oznacza glob ziemski lub wszechświat. Jest to symbol panowania Chrystusa nad światem odkupionym Jego męką i śmiercią. Lewą rączkę podnosi Dzieciątko w geście

błogosławieństwa, względnie życzliwego pozdrowienia lub zaproszenia. Majestatu królewskiego dodają na obrazie Dzieciątka i Madonnie złote nimby wokół głów i domalowane później korony, przykryte obecnie przez szlachetne korony metalowe. Matka Boża trzyma w prawej ręce rozkwitłą różę, co stawia cały obraz w grupie ikonograficznej związanym z krzewem różanym, wizją apokaliptyczną i ogrodem rajskim. Te idee teologiczne jakby klamrą obejmują całe życie Maryi” [Sanktuarium Tuchów, 2020]. Historia kultu ukazana jest w Muzeum Sanktuaryjnym. Ponadto na terenie sanktuarium znajdują się dwa wcześniej opisane muzea (Misyjne i Etnograficzne) oraz ścieżka z kaplicami różańcowymi;

- Sanktuarium Matki Bożej Niezawodnej Nadziei na Jamnej (gm. Zakliczyn) – to jedno z najmłodszych sanktuariów w regionie (konsekracja w 2001 roku), utworzone z inicjatywy dominikanina o. Jana Góry dla upamiętnienia tragicznego wydarzenia z czasów II wojny światowej. Na tym terenie polscy żołnierze z batalionu „Barbara” AK walczyli z Niemcami – mieszkańcy wsi Jamna udzielali schronienia partyzantom. Kiedy Niemcy otoczyli Jamną, wysłano naprzeciw nim kobietę (z trójką dzieci) trzymającą obraz Matki Bożej w nadziei, że stanie się cud i wieś zostanie ocalona. Tak się jednak nie stało – żołnierze niemieccy zastrzelili matkę i jej dzieci, uszkadzając przy tym obraz, po czym spalili całą wieś. Obok kościółka działa Ośrodek Duszpasterstwa Akademickiego oo. Dominikanów w Poznaniu, urządzone w starych drewnianych budynkach [Jamna, 2020];
- Sanktuarium Matki Bożej Zwycięskiej w Odporyszowie (gm. Żabno) – w tym miejscu miały mieć miejsce trzy objawienia Matki Bożej (1572 r. i 1645 r. podczas najazdów Kozaków i Tatarów oraz w czasie potopu szwedzkiego). Będący obiektem kultu obraz ukazuje Maryję z Dzieciątkiem w otoczeniu św. Wojciecha i św. Stanisława ze Szczepanowa. Cuda wyproszone przed obrazem zostały udowodnione i potwierdzone przez władze kościelne i w 1937 roku kościół (poświęcony w 1714 roku) został podniesiony do rangi sanktuarium, w którym odbywa się wielki odpust każdego roku od 8 do 15 września. Obok świątyni znajduje się Muzeum Jana Wnęka (filia Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie) – rzeźbiarza, cieśli i wynalazcy, zwanego „Ikarem z nad Dunajca” (1828-1869), który od dziecka pasjonował się lotami ptaków i skonstruował skrzydła, na których wznosił się niczym mityczny Ikar, zachwycając swoimi dokonaniem miejscową ludność. Ostatni lot wykonał 10 czerwca 1869 r. – zmarł dwa miesiące później, po tragicznym upadku, w którym doznał licznych obrażeń [Sanktuarium Odporyszów, 2020];
- Sanktuarium Pana Jezusa Miłosiernego w Ciężkowicach – obiektem kultu jest pochodzący z XVII wieku wczesnobarokowy obraz „Ecce Homo”. Po stwierdzeniu uzdrowienia jednej z mieszkanek obraz postanowiono przewieźć do Krakowa, aby

stwierdzić jego cudowność. Kiedy obraz przebywał poza Ciężkowicami, „mieszkańców zaczęły nękać nieszczęścia” [Sanktuaria polskie, 2020], które ustały po powrocie wizerunku.

Turystyka eventowa

Region tarnowski posiada bogatą ofertę dla turystów zainteresowanych eventami – zarówno elitarnymi, jak i popularnymi. Sprzyja temu dobre skomunikowanie (autostrada A4, linia kolejowa) i infrastruktura umożliwiającą przeprowadzanie imprez masowych.

W kalendarzu tarnowskich imprez kulturalnych od wielu lat zapisane są dwie imprezy o zasięgu ogólnokrajowym – Festiwal Komедii Talia oraz Tarnowska Nagroda Filmowa. Spektakle teatralne (Talia) oraz seanse filmowe (TNF) uzupełniają liczne wydarzenia towarzyszące, jak spotkania z artystami, koncerty i wystawy. Imprezy te mogą być podstawą do stworzenia pakietów elitarniej turystyki eventowej (karnety na spektakle/seanse, hotele w połączeniu ze zwiedzaniem Tarnowa z przewodnikiem oraz ofertą rozrywkową w tarnowskich restauracjach – np. kolacje z muzyką na żywo). W ofercie Centrum Sztuki Mościce można znaleźć dwie imprezy o zasięgu ponadregionalnym – to Międzynarodowy Festiwal Teatrów Tańca „Scena Otwarta” oraz Międzynarodowy Festiwal Sztuki ArtFest im. Bogusława Wojtowicza, podczas których występują artyści krajowi i zagraniczni.

Melomani chętnie uczestniczą w koncertach organizowanych przez Centrum im. Ignacego Paderewskiego w Kąsnej Dolnej. Wysoką rangę posiada Festiwal Muzyki Kameralnej Bravo Maestro (nieprzerwanie od 1996 roku, jednym z jego pomysłodawców był światowej sławy skrzypek Vadim Brodski, a na przestrzeni lat na scenie festiwalowej występowali m.in. Wanda Wiłkomirska, Waldemar Malicki, Szymon Nehring, Michał Urbaniak czy Leszek Możdżer). Inne imprezy organizowane przez tę instytucję to Festiwal Tydzień Talentów (w ramach którego młodzi artyści uczestniczą w warsztatach z najwybitniejszymi muzykami – według informacji podanych na stronie internetowej Centrum udział w festiwalu był początkiem kariery m.in. Rafała Blechacza, zwycięzcy XV Międzynarodowego Konkursu Chopinowskiego w 2005 roku).

W 2012 roku w Lusławicach koło Zakliczyna z inicjatywy wybitnego polskiego kompozytora Krzysztofa Pendereckiego (1933-2020) powstało Europejskie Centrum Muzyki – miejsce, w którym młodzi instrumentalisci doskonalą swoje umiejętności pod okiem mistrzów podczas organizowanych cyklicznie kursów i warsztatów (Akademia Muzyki, Lusławicka Orkiestra Talentów). Ale to również nowoczesna sala koncertowa, w której do tej pory wystąpiło wielu znakomitych muzyków – polskich i zagranicznych (w tym soliści, orkiestry kameralne i symfoniczne, chóry). W 2013 roku po raz pierwszy zorganizowany cieszący się olbrzymią popularnością Międzynarodowy Festiwal Muzyki Emanacje, czyli cykl czterdziestu koncertów (od czerwca do listopada), które odbywają się na terenie małopolskich miejscowości, w urokliwych dworach (niekiedy zapomnianych perłach architektury) i innych

obiektach świeckich (m.in. Kopalnia Soli w Wieliczce czy willa „Atma” w Zakopanem) i sakralnych (zabytkowe drewniane kościoły), a centralnym punktem są właśnie Lusławice.

Od 2007 roku Małopolska Organizacja Turystyczna organizuje cykle wakacyjnych koncertów muzyki dawnej i współczesnej „Muzyka Zaklęta w Drewnie” we wnętrzach obiektów na Szlaku Architektury Drewnianej. Do tej pory w regionie tarnowskim odbyły się cztery takie koncerty: dwa w kościele św. Marcina Biskupa w Zawadzie (2010 i 2019 r.) i po jednym w kościele Matki Bożej Szkaplerznej „Na Burku” (2008 r.) oraz Trójcy Przenajświętszej „Na Terlikówce” w Tarnowie (2009 r.) [Drewniana Małopolska, 2020].

W regionie tarnowskim organizowane są również eventy popularne, atrakcyjne i dostępne dla szerszego grona odbiorców, m.in. rozgrywki sportowe (przede wszystkim żużel i piłka ręczna).

Od 1975 roku Tarnów jest jednym z punktów na trasie Karpackiego Wyścigu Kurierów – corocznej międzynarodowej imprezy sportowej, która rozgrywa się na terenie Polski, Czech, Słowacji i Węgier. W wieloetapowym wyścigu biorą udział kolarze szosowi w wieku 19-22 lat. To jeden z najważniejszych wyścigów w europejskim kalendarzu Międzynarodowej Unii Kolarskiej (UCI) i największa tego typu impreza w Europie. Rozgrywany jest on dla uczczenia pamięci bohaterskich kurierów polskiego państwa podziemnego z okresu II wojny światowej i od początku jego stałym partnerem jest miasto Tarnów, a w 2018 roku na trasie wyścigu znalazły się miasta partnerskie: Nowy Sącz i Veszprem [Raport 2018, s. 377].

Oddanie do użytku pod koniec 2019 roku Areny Tarnów Jaskółka (po jej modernizacji) stwarza dobre warunki dla rozwoju turystyki eventowej. Obiekt może pomieścić 4 317 widzów i dodatkowo 1 000 osób na płycie (np. podczas koncertów), jest przystosowany do organizowania koncertów, imprez religijnych, kulturalnych, targów, rozgrywania meczów futsalu, piłki ręcznej, koszykówki i siatkówki (w randze krajowej i międzynarodowej – pełnowymiarowe boiska dla każdej z tych dyscyplin).

Największe w regionie przedsiębiorstwo – Grupa Azoty – każdego roku organizuje Dzień Chemika – imprezę, która ukazuje różne aspekty działalności firmy. Centralnym punktem jest wieczorny koncert gwiazd muzyki, ale pojawiają się również inni goście, na przykład w 2019 roku tłumy mieszkańców Tarnowa i okolic przybyły na piknik, aby spotkać się z reprezentantami Polski w skokach narciarskich (sponsorem drużyny jest Grupa Azoty).

Dużą publiczność przyciągają również letnie koncerty polskich i zagranicznych artystów organizowane na płycie tarnowskiego Rynku oraz w Amfiteatrze przy ulicy Kopernika w Tarnowie. Gminy powiatu tarnowskiego także organizują imprezy kulturalne i masowe o znaczeniu lokalnym, często są to pikniki, festyny połączone z promocją produktów lokalnych, jak na przykład Pogórzańskie Święto Wina i Miodu w Gromniku (pierwsza połowa września), Święto Wsi Jastrzębia – Przegląd Obrzędów Ludowych (pierwsza niedziela

sierpnia), Pogórzański Jarmark Artystów i Rękodzielników w Ciężkowicach (lipiec), Święto Darów Lasu w Polichtach (gm. Gromnik; wrzesień), Klasyczne Ciężkowice – zlot pasjonatów zabytkowej motoryzacji (połączony ze zwiedzaniem miasta), Święto Fasoli w Zakliczynie (sierpień), Jarmark Dominikański na Jamnej (gm. Zakliczyn; czerwiec), Małopolski Festiwal Smaku (organizowany w sezonie wakacyjnym w różnych miejscowościach regionu).

Na koniec warto wspomnieć o kilku imprezach związanych z winiarstwem. Wielkim propagatorem winiarstwa w Tarnowie był Norbert Lippóczy (1902-1996), urodzony na Węgrzech inżynier rolnik, bibliofil, kolekcjoner i działacz społeczny, założyciel Tarnowskiego Towarzystwa Przyjaciół Węgier, który już przed II wojną światową otworzył „Skład Win Mszalnych” [Niedojadło 2010, s. 239]. Od 2012 roku organizowane są Wielkie Tarnowskie Dionizje – siedmiodniowy festiwal wina, podczas którego można degustować wina z różnych części świata, ale też jest to okazja do promowania produktów lokalnych winiarzy. Z roku na rok zasięg Dionizji jest coraz większy i impreza cieszy się rosnącą popularnością. Podkreślić należy, iż jakość wina produkowanego w regionie tarnowskim jest wysoko oceniana, o czym świadczą nagrody i wyróżnienia otrzymywane w konkursach. Podobne imprezy odbywają się w Pleśnej: Pleśnieński Bachus – Promocja Tradycji Winiarskich Pogórza, i w Tuchowie – Międzynarodowy Festiwal Wina Tuchovinifest (połączony z Międzynarodowym Konkursem Win Tuchoviniconest), podczas którego oprócz degustacji i prezentacji win, jego uczestnicy mogą wziąć udział w dyskusjach panelowych z ekspertami, a dla publiczności przygotowane są atrakcje, koncerty i kończąca festiwal biesiada.

BIBLIOGRAFIA

- Adameczyk S., Szczebak W., 2007, *Tarnowska Bazylika Katedralna. Dzieje i sztuka*, Tarnów
- Bartosz A., 1989, *Żydowski Tarnów przedwojenny*, [w:] Potępa S. (red.), *Tarnowskie Drogi Niepodległości. Materiały sesji popularno-naukowej*, Tarnów
- Bończyk I., Dziduszko B., Smagacz A. (red.), 2008, *Tarnowskie pomniki. Przewodnik*, Tarnów
- Borkowski K. (red.), 2018, *Ruch turystyczny w Małopolsce w roku 2018*, t. 2: *Synteza*, Kraków
- Franklin H. B., 1992, *Traveling in Time with Mark Twain*, [w:] R. J. Scholnick (red.), *American Literature and Science*, Kentucky, s. 159-161
- Frodyma R., 2006, *Cmentarze wojenne z I wojny światowej na ziemi tarnowskiej*, Krosno
- Gutman I., Berenbaum M., 1998, *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, Washington D.C
- Mensfelt J., Pinderska-Lech J., Swiebocka T., 2007, *Auschwitz-Birkenau: The Past and Present*, trans. A. Czesak, Oświęcim
- Mikos von Rohrscheidt A., 2016, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Poznań
- Niedojadło A. (red.), 2010, *Encyklopedia Tarnowa*, Tarnów
- Plichta P. (red.), 2008, *Na skrzyżowaniu kultur, tradycji, religii. Roman Brandstaetter (1906-1987)*, Tarnów
- Plichta P., 2007, *Romana Brandstaettera „Sitz im Leben”. Szkic o twórczości pisarza w perspektywie kulturoznawczej*, [w:] J.K. Pytel (red.), *Terebinty prozy poznańskiej. Roman Brandstaetter, Przemysław Bystrzycki, Eugeniusz Pauksza*, Poznań, s. 61-68
- Raport 2018, *Raport o stanie miasta za rok 2018*, Tarnów
- Rybak P. (red.) *Zamki, pałace i dwory. Dziedzictwo kulturowe ziemi tarnowskiej*, Tarnów

Simche Z. *Tarnów i jego okolica z licznymi ilustracjami*, (1930, wyd. 1993), Tarnów
Willart T., 2017, *How Literature Imagined Television, 1880-1950*, „Orbis Litterarum” (New Jersey)
Vol. 72, nr 6, s. 591-610

Netografia

- Antyschematy 2, 2020, <http://antyschematy2.com/> [27.05.2020]
Drewniana Małopolska, 2020, <http://www.drewniana.malopolska.pl/?page=muzyka&id=172>
[20.05.2020]
ENOTarnowskie, 2020, <http://enotarnowskie.pl/> [27.05.2020]
FGPŚ, 2020, V Forum Gospodarcze Polonii Świata, Tarnów 24-25 sierpnia,
<http://polonia4um.com/organizatorzy> [22.02.2020]
Jamna, 2020, <https://jamna.dominikanie.pl/index.php> [23.05.2020]
Małopolski Instytut Kultury <http://szlakimalopolski.mik.krakow.pl/szlaki/#filter=.tarnow>
[12.02.2020]
MB Fatimskiej, 2020, *Historia parafii*, [w:] Parafia Matki Bożej Fatimskiej w Tarnowie,
<http://mbfatimskiej.diecezja.tarnow.pl/14-Historia+parafii.html>, [22.02.2020].
Miejsca pamięci narodowej, 2020, [http://www.miejscapamiecinarodowej.pl/
index.php/malopolskie/567-skrzyszow-pomnik-rozstrzelanych-w-lesie-kruk](http://www.miejscapamiecinarodowej.pl/index.php/malopolskie/567-skrzyszow-pomnik-rozstrzelanych-w-lesie-kruk) [20.05.2020]
MOT [Muzeum Okręgowe w Tarnowie], 2018, *Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów 2018*,
[online:] <https://muzeum.tarnow.pl/aktualnosci/miedzynarodowy-tabor-pamieci-romow/>
[2.02.2020]
Muzeum Diecezjalne w Tarnowie <http://muzeum.diecezja.tarnow.pl/> [18.02.2020]
Muzeum Okręgowe w Tarnowie <https://muzeum.tarnow.pl/> [15.02.2020]
Oficjalna strona Miasta Tarnowa – historia Tarnowa [https://tarnow.pl/Miasto/O-Tarnowie/Historia-
miasta](https://tarnow.pl/Miasto/O-Tarnowie/Historia-miasta) [20.02.2020]
Rabjasz T., 2017, *Tarnów: Pomnik Krystiana Rempaly na cmentarzu w Mościcach*, „Gazeta
Krakowska” z dnia 20.11, [https://gazetakrakowska.pl/tarnow-pomnik-krystiana-rempaly-na-
cmentarzu-w-moscicach/ar/12688380](https://gazetakrakowska.pl/tarnow-pomnik-krystiana-rempaly-na-cmentarzu-w-moscicach/ar/12688380) [22.02.2020]
RDN [Radio Dobra Nowina], 2017, [http://www.rdn.pl/news/zabawa-wrak-samolotu-z-ii-wojny-
swiatowej-ofiarowany-parafii](http://www.rdn.pl/news/zabawa-wrak-samolotu-z-ii-wojny-swiatowej-ofiarowany-parafii) [23.05.2020]
Rzeźwicki G., 2013, *Relikwiarz z relikwiami św. Maksymiliana*, [http://www.maksymilian.diecezja.
tarnow.pl/2013/05/16/relikwie](http://www.maksymilian.diecezja.tarnow.pl/2013/05/16/relikwie) [22.02.2020]
Sanktuaria polskie, 2020, [https://sanktuariapolskie.com.pl/2019/01/08/ciezkowice-sanktuarium-
pana-jezusa-milosiernego/](https://sanktuariapolskie.com.pl/2019/01/08/ciezkowice-sanktuarium-pana-jezusa-milosiernego/) [23.05.2020]
Sanktuarium Odporyszów, 2020, <http://sanktuariumodporyszow.pl/index.php/muzeum-jana-wneka/>
[23.05.2020]
Sanktuarium Tuchów, 2020, <http://sanktuariumtuchow.pl/cudowny-obraz-matki-bozej-tuchowskiej/>
[23.05.2020].
Sanktuarium Zabawa, 2020, <http://www.sanktuariumzabawa.pl/index.php/pl/dla-pielgrzymow>
[23.05.2020]
Tarnowskie Centrum Informacji, <http://it.tarnow.pl> [24.02.2020]
Templeton Prize 2020, <http://www.templetonprize.org/previouswinner.html#heller> [24.02.2020]
The Nosh – Kosher Cafe, 2020, <http://thenoshkoshercafe.com/> [27.05.2020]
Vatican Observatory, 2020, [http://www.vaticanobservatory.va/content/specolavaticana/en/who-are-
we-/adjunct-scholars.html](http://www.vaticanobservatory.va/content/specolavaticana/en/who-are-we-/adjunct-scholars.html) [24.02.2020]
Wirtualny Sztetl, 2020, <https://sztetl.org.pl> [23.05.2020]